MAGYAR IRODALMI TÁRSULAT KIADVÁNYAI
IV.

ALEXANDRIAI PHILO JELENTÉSE

A CAIUS CALIGULÁNÁL JÁRT KÜLDÖTTSÉGRŐL

LEGATIO AD CAIUM

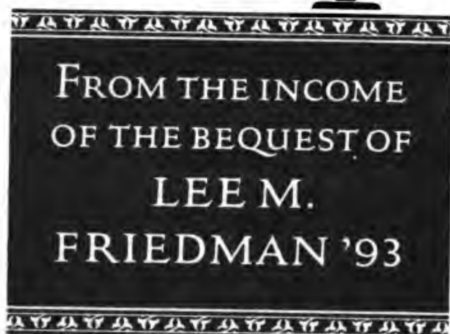
GÖRÖGBŐL FORDÍTOTTA

SCHILL SALAMON.

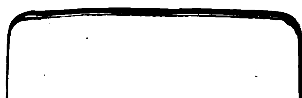
BUDAPEST.
1896.
Ára [illegible] kr.

שלום על ישראל

FROM THE INCOME
OF THE BEQUEST OF
LEE M.
FRIEDMAN '93

VE RI
TAS

AZ IZR. MAGYAR IRODALMI TÁRSULAT KIADVÁNYAI
IV.

ALEXANDRIAI PHILO

JELENTÉSE

A CAIUS CALIGULÁNÁL JÁRT KÜLDÖTTSÉGRŐL.

LEGATIO AD CAIUM.

GÖRÖGBŐL FORDITOTTA

SCHILL SALAMON.

BUDAPEST.

1896.

Ára 60 kr.

ANATO
MIA
EX-LIBRIS

AZ IZR. MAGYAR

IRODALMI TÁRSULAT

KIADVÁNYAI.

IV.

ALEXANDRIAI PHILO JELENTÉSE

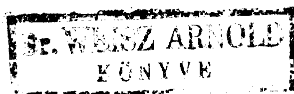
A CAIUS CALIGULÁNÁL JÁRT KÜLDÖTTSÉGRŐL.

BUDAPEST.

1896.

ALEXANDRIAI PHILO JELENTÉSE

A CAIUS CALIGULÁNÁL JÁRT KÜLDÖTTSÉGRŐL.

AZ IZR. MAGYAR

IRODALMI TÁRSULAT

KIADVÁNYAI.

IV.

ALEXANDRIAI PHILO JELENTÉSE

A CAIUS CALIGULÁNÁL JÁRT KÜLDÖTTSÉGRŐL.

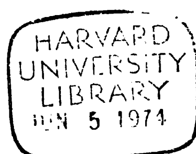
BUDAPEST.

1896.

ALEXANDRIAI PHILO JELENTÉSE

A CAIUS CALIGULÁNÁL JÁRT KÜLDÖTTSÉGRŐL.

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY
JUN 5 1974

I. FEJEZET.

A szerencse forgandó. — Az erény és a természet állandó. — Izraél a választott nép. — Isten fensége. — Büntetés és jutalom.

Meddig leszünk még gyermekek mi vének, kik megőszültünk testünkben a hosszú idő folytán, lelkünkre nézve pedig határozottan csecsemők vagyunk tompultságunk miatt, melynél fogva a legkevésbbé állandó dolgot, a sorsot, változatlannak, a természetet pedig, mely legszilárdabb, fölötte ingadozónak tartjuk. Változtatjuk ugyanis, mint a koczkajátékban, és fölcseréljük a tényeket, azt gondolva, hogy, a mi a sorstól van, maradandóbb, mint az, a mi természettől való; a természetszerüeket pedig ingadozóbbaknak tartjuk a sorsszerüeknél. Ennek az az oka, hogy mi a jelen szerint itélünk és nem tekintjük a jövőt, rábízva magunkat a tétovázó érzékekre a nem tévelygő értelem helyett. Mert a mi világos és kézzelfogható, azt szemünkkel fogjuk fel; ellenben a láthatatlan és a jövő felé siet az ész, melynek látását, noha élesebb a testi szeménél, eltompítjuk, részint sok evéssel-ivással, részint — és ez a legnagyobb baj — tudatlansággal.

Mindazonáltal a jelen idő és a benne eldöntött számos és nagy alapkérdések képesek meggyőzni némelyeket, jóllehet, hogy hiszik, hogy az Istenség nem gondol az emberekkel és különösen a könyörgő néppel,

mely a mindenség atyjának és királyának és a világegyetem szerzőjének tulajdon öröke.

Ez a nép kaldæusi nyelven «*Izraël*»-nek neveztetik, görögül pedig a név jelentése «*Istenlátó*», a mi nekem az összes magán- és közös kincsek közül legbecsesebbnek tetszik. Mert ha az idősebbek vagy tanítók, vagy kormányzók, vagy szülék látása a nézőket is szemérmetességre, erkölcsösségre és mértékletes életre való törekvésre birja: mit gondolunk, az erénynek és derékségnek mily nagy támasztékát fogjuk föllelni a lelkekben, melyek nem törődve minden létrehozott dologgal, látni tanulták a nem létrehozott és isteni lényt, a legfőbb jót, szépet, boldogat és üdvöst — ha meg kell mondani az igazat — a jónál jobbat, a szépnél szebbet, a boldognál boldogabbat, magánál az üdvösségnél üdvösebbet, mely — ha egyáltalában valami — tökéletesebb a mondottaknál!

Mert az ész nem éri föl gyorsan a nem érinthető és nem illethető Istent, hanem visszafordul és leszáll, nem lévén képes a megfelelő kifejezéseknek (mintegy) lépcsőjén fölemelkedve magyarázni — nem mondom — a valóban létező Istent (mert még ha az egész ég tagolt hanggá válnék is, nem volna erre elég találó és megfelelő kifejezése), de még az alája rendelt erőket sem, mint pl. a világalkotó, uralkodó és előrelátó erőt, valamint a többiek közül a jutalmazó és büntető erőket. Egyébiránt a büntető erők a jutalmazók közé sorolandók, nemcsak mivel részei a törvényeknek és szabványoknak — a törvény ugyanis természeténél fogva kettőből áll: a jók jutalmazásából és a rosszak büntetéséből, — hanem mivel a büntetés észretériti és ki-

józanítja a bűnösöket is; — ha pedig nem — mindenesetre legalább azokat, kik közel járnak a bűnhez. Mert mások büntetése javítja a tömeget, attól való félelmében, hogy ép úgy jár.

II. FEJEZET.

Caius trónra lép. — E fölött az öröm csak rövid ideig tart.

Mert ki az, a ki — mikor látta Tiberius császár halála után, hogy Caius vette át az egész világ uralmát nyugalomban és rendezett állapotban és minden részeit, keleten, nyugaton, délen, északon, teljes összhangzásban, a barbár nemzetek a görögökkel egyetértvén, a görögök a barbárokkal, a hadsereg a polgársággal, a polgárok a harczosokkal, úgy hogy mindnyájuknak részük volt a béke élvezetében — nem csodálkozott és álmélkodott rendkívüli és kimondhatatlan szerencséjén, melylyel kész örökségképpen átvette az összes javak hosszú sorozatát, a nagyszámú és gazdag kincseket, ezüstöt és aranyat, részint mint nyers anyagot, részint vert pénzben, részint pedig mint ékességet ivó-serlegek és más tárgyak alakjában, melyek mutogatásra készültek, továbbá számos haderőt, gyalogságot, lovagságot, tengerészetet, továbbá mintegy kiapadhatatlan forrásból befolyó jövedelmet; nemcsak a föld kereksége legtöbb és legfontosabb részei fölötti uralmat (melyet igazán lakott földnek nevezhetnők) határolva két folyamtól, az Euphratestől és a Rajnától, melyek közül az egyik elválasztja Germániát és a vadabb népeket,

az Euphrates pedig (elválasztja) Parthiát, továbbá a szarmaták és szkythák népeit, melyek nem kevésbbé vadak, mint a germán fajok, hanem (mint már mondtam) a nap felkeltétől lenyugtáig, a tengeren innen és túl levő világot? És ennek örült a római nép és egész Itália, nemkülönben Ázsia és Európa népei. Mert senkit azok közül, kik valaha uralkodtak, nem magasztaltak mindnyájan, mivel nem remélték, hogy a magán- és közjavak birtokát és élvezetét birni fogják, hanem azt vélték, hogy boldogságuk már teljes, ha a szerencsét várhatták. Ennélfogva a városokban nem lehetett mást látni, mint oltárokat, áldozást, áldozati barmokat, fehér ruházatú, megkoszorúzott, vígkedélyű embereket, kik, vidám ábrázatukkal mutatták örömüket; továbbá ünnepélyeket, gyűléseket, zenei versenyeket, lófuttatásokat, bohózatokat, éjjeli ünnepélyeket fuvola és hárfa kiséretében, mulatságokat, üdüléseket, szüneteket, minden érzéknek szóló mindenféle gyönyört.

Akkor a gazdag nem volt több a szegénynél, a magasrangú az alantasnál, a hitelező az adósnál, az úr nem multa felül a szolgát, mivel a viszonyok egyenjoguságot hoztak rájuk, úgy hogy a költőknél leírt saturnusi korszak[1] nem tekinthető többé a mese szüleményének, a jólét és bőség miatt, a bú és félelem távolléte miatt, a minden házban valamint minden faluban nappal és éjjel lefolyó vígságok miatt, melyek állandóan megszakítás nélkül folytak az uralkodása első hét hónapjában.

Azonban a nyolczadik hónapban sulyos betegség támadta meg Caiust, ki előbbi életmódját, mely, mikor Tiberius még élt, egyszerűbb és ennélfogva egészsége-

sebb volt, fényűzéssel cserélte fel. Mert sok bor és dús étkezés és telt gyomor mellett kielégíthetetlen vágyak, idétlen meleg fürdők és hányó szerek és mindjárt ismét tobzódás és részegség, fiúk és asszonyok után való vágyak és egyebek, mik tönkreteszik a lelket és a testet és a mindkettőben rejlő kötelékeket, egyszerre megtámadták. Mert a mértékletesség jutalma egészség és erő, a kicsapongásé pedig az erőtlenség és a halállal szomszédos betegség.

III. FEJEZET.

Caius sulyosan megbetegszik és felgyógyul; általános öröm; mert a fejetlenség a legnagyobb baj.

Ennélfogva mikor betegségének híre elterjedt (lévén még a hajózás ideje, mert ősz kezdetén volt, mikor legutoljára hajóznak a tengeren tartózkodók, a kik a különböző kereskedelmi helyekből a hazai kikötőkbe és révpartok felé vonulnak és különösen azok, a kiknek gondjuk van arra, hogy idegen földön ne teleljenek), az emberek, abbahagyva elpuhult életmódjukat, elszomorkodtak,minden ház és város megtelt gonddal és lehangoltsággal, és a szomorúság mintegy ellensúlyozta az iménti örömet. Mert a földgömb összes részei betegek voltak vele együtt, súlyosabb betegségben sínlődve, mint a mely Caiusra nehezedett. Mert az övé egyedül a test betegsége volt; amaz pedig megtámadta mindenütt az összes emberek lelkét, életerejét, békéjét, reményeiket, a javakban való részesülésüket és azok élvezetét. Mert

eszükbe jutott, mily számos és nagy bajok származnak a fejetlenségből: éhség, háború, fák kiirtása, egész területek elpusztulása, vagyonfosztogatás, fogság, a rabszolgaságtól és haláltól való gyógyíthatatlan félelem, miket senki sem orvosolhatott, minthogy csak egy orvosszerük volt: Caius fölépülése.

Mikor tehát engedni kezdett a betegség, rövid idő mulva még azok is, kik a birodalom határán laktak, megtudták — a hírnél ugyanis semmi sem gyorsabb [2] — és minden város feszülten mindig jobb hírek után áhítozott, mígnem a folyton odaérkezők hírül hozták teljes fölépülését, melynél fogva újból kezdtek a régi jókedv felé fordulni, mert minden szárazföld, minden sziget Caius jólétében a magáét látta. Mert senki sem emlékszik arra, hogy valamely ország vagy nemzet annyira örült volna fejedelme jólétén és helyreállításán, mint örült az egész földgömb, hogy Caius átvette az uralmat és fölépült betegségéből.

Mert az igazság nem ismerése miatt örültek vala, mint emberek, a kik most először kezdik fölcserélni a kóbor és vad életmódot az együttes és társas élettel, a sivatagból, bekerített hegyekből és hegyi vidékről falövezte városokba mennek lakni és a helyett, hogy felügyelet nélkül élnének, egy szelidebb nyáj pásztorának és vezetőjének, mintegy felügyelete alá állnak. Mert az emberi elme vak a valóban hasznosnak felismerésében és inkább tud élni hozzávetéssel és következtetéssel, mint tudással.

IV. FEJEZET.

Caius kegyetlenségei. — Unokaöcscsének meggyilkolása.

Rövid idő mulva Caius, kiről vélték, hogy mentő és jótevő, valamint hogy Ázsiára és Európára, mindenkire külön és mindnyájukra együttesen, a javak mintegy új forrásait fogja árasztani örökkétartó boldogság czéljából, mint mondani szokás «tűzhelyén kezdve», a kegyetlenség felé hajlott vagy jobban mondva, leleplezte vadságát, melyet a tettetés alakoskodásával elfödött volt. Mert unokaöcscsét, ki uralkodása társául maradt hátra és kit nálánál inkább illetett az utódlás joga — mert ő csak örökbefogadás által, amaz pedig természettől fogva Tiberius unokája — megöli, ürügyül hozván fel, hogy reá leselkedik, holott fiatal kora is megczáfolta az efféle vádat; mert csak az imént lépett a szerencsétlen a gyermekkorból az ifjak korába. És — mint némelyek mondják — ha Tiberius még egy ideig tovább él, elteszik láb alól Caiust, mert kiirthatatlan gyanuba esett, és egyedül a törvényes unoka nyilvánittatik ki fejedelemnek és nagyatyja birodalma örökösének.

Azonban Tiberiust sorsa korábban ragadta el, mintsem hogy végbe vihette volna szándékát. Caius pedig azt hitte, hogy csel útján minden rágalmat ki fog kerülni, ha majd társa ellen jogtalanul cselekszik. Az ámitás a következő volt: Egybehiva a főbb méltóságokat: «Akarom, — úgymond — hogy az, a ki születésénél fogva

öcsém és jóindulatánál fogva testvérem — és ezzel a boldogult Tiberius utasítását követem — részese legyen a császári hatalomnak. De magatok is látjátok, hogy határozottan még gyermek, ki felügyelőkre, tanítókra és nevelőkre szorul. Mert mi lehetne nagyobb áldás rám nézve, mint hogy nem terheltetnék egy lélek vagy egy test az uralkodás ekkora súlyával; ha volna valakim, ki képes leend könnyíteni és enyhíteni rajta velem együtt? Minthogy pedig felülmulom a nevelőket, tanítókat és felügyelőket, ezért kinevezem magamat atyjának, amazt pedig fiamnak!»

V. FEJEZET.

Folytatás.

Miután e szavakkal a jelenlevőket és az ifjút ámította (mert csalétek volt az örökbefogadás, nem a remélt uralom elérésére, hanem annak is, melylyel már birt, elrablására), örököstársára és jogrészesére leskelődni kezdett, teljes biztonságban és senkivel sem törődve. Mert a római törvények szerint az atyát illeti a teljes hatalom a fia fölött, nem is említve azt, hogy a császári uralkodás nem vonható felelősségre, senki sem mervén vagy birván számon kérni tőle bármit tett is.

Ezt tehát mint a versenyküzdelmekben veszedelmes ellenfélnek tartva, sem együttes neveltetésüket, sem rokonságukat, sem fiatal korát meg nem szánva, leteperi a szerencsétlent, a korai halál fiát, a sors üldözöttét, az uralkodásban és örökségben társát, kiről

valamikor remélték, hogy csaknem császár lesz a Tiberiushoz való közeli rokonsága miatt. Mert az atyák elhaltával a nagyatyák fiaik közé számítják unokáikat.

Mondják, hogy — (miután megparancsolták neki, hogy ölje meg magát saját kezével, mellette állván egy százados és egy ezredes, kiknek meg lett mondva, hogy ne nyuljanak hozzá a gyilkossághoz, mivelhogy nem szabad a császárok utódjainak másnak keze által megöletniök — mert a törvénytelenség közepette megemlékezett Caius a törvényekről, szentségtelen tettei közepette a kegyeletről, [mintegy] kigúnyolva az igazság természetét), tapasztalatlanságból — mert sem másnak megölését nem látta, sem nem gyakoroltatott be soha a fenyegető háborúk miatt a fegyverharczokba, melyek az uralkodásra nevelt ifjak gyakorlatai és előkészületei — eleinte, kinyujtva nyakát, felszólította a jelenlevőket, hogy öljék meg. Mikor pedig nem vállalkoztak rá, maga vette kezébe a kardot, és tudatlanságból és tapasztalatlanságból tudakozódott a legalkalmasabb pont után, hogy jól irányzott ütéssel nyomorult életének véget vessen. Ezek, mint mesterei a nyomorultságában, útmutatást adtak neki és kijelölték a helyet, hová irányítani kellene a kardot. Ő pedig első és utolsó oktatásban részesülve, kénytelenségből maga magának volt a gyilkosa.

VI. FEJEZET.

Macro, Caius barátja és tanácsadója.

Miután Caius kivívta első és legnagyobb küzdelmét, senki sem lévén hátra a császárságból, a ki felé fordult volna néhány rosszakarójának és általa gyanusítottnak figyelme, azonnal a második küzdelemre sietett Macroval, egy férfiúval, ki közreműködött vele az uralkodás minden ügyében; nemcsak miután kijelöltetett fejedelemnek — csak a hízelgés szokott a szerencsének udvarolni — hanem előbb is segítette őt az uralom elérésében.

Mert Tiberius, ki mélyreható eszű volt és mindazok közül, kik körülötte voltak, leginkább tudta az emberek titkos akaratát átérteni és a ki esze valamint szerencséje által egyaránt kitünt, sokszor gyanakodott Caiusra, mint olyanra, ki rosszakarattal van az egész claudiusi család iránt és csak anyai[3] ágához ragaszkodik és ezért félt, hogy unokája, ha mint ifjú marad hátra, megöletik. Továbbá alkalmatlannak tartotta Caiust ilyen nagy birodalom kormányzására, részint barátságtalan és kevésbbé közlékeny természete miatt, részint egyenlőtlen jelleme miatt, mely természetellenesnek és őrültnek látszott előtte, a mennyiben sem szavaiban, sem tetteiben nem volt következetes. Macro ezen adott alkalommal tőle telhetőleg segített, lecsillapítván Tiberius gyanuját és az (előítéleteket), melyek lelkét leginkább unokája miatt való szüntelen félelmében nyilván gyötörték.

Mert jószívünek, engedelmesnek tüntette fel Caiust és olyannak, ki nagyon is aláveti magát unokaöcscsének, úgy hogy iránta való gyengéd szeretetből szivesen átengedi neki az egész uralmat; csakhogy az elzárkozottság sok embernek árt és ez okból a különben egyenes lelkű Caiust is ravasznak tartják.

És valahányszor nem tudta őt meggyőzni a valószinüség okával, a megállapodások terére lépett, mondván: «Jót állok érte; hitelt érdemlek; eléggé bebizonyítottam, hogy személyesen a császári háznak és Tiberiusnak barátja vagyok, a mennyiben én magamra vállaltam Sejanus[4] megsemmisítésének tervét».

És egészben véve ügyes volt Caius dicséretében, ha dicséretre méltónak mondhatjuk a védelmet, mely a gyanakodásszülte rejtett és titkos okok és vádak ellen irányult. Egy szóval, a mi dicséretest mondhat valaki édes testvéreiről vagy fiairól, ezt mind és még többet mondott el Macro Caiusról Tiberius előtt. Ennek oka, a nagyvilág szerint, nemcsak az volt, hogy viszont Macro általa is tiszteltetett, mint a ki vagy sok, vagy minden befolyással birt a birodalomban, hanem Macro felesége is — elhallgatandó okból. Ez mindennap unszolta és biztatta férjét, hogy fejtse ki minden buzgalmát és segítségét a fiatal ember érdekében. Az asszony pedig, különösen ha szerelmes, hatalmas eszköz arra, hogy férje eszét valamitől elfordítsa vagy valamire rábirja; mert lelkifurdalásai miatt inkább hajlandó a hizelgésre.

Macro pedig nem tudván semmit házaséletének és házának romlásáról és a hizelgést őszinte jóakaratnak

vélvén, megcsalatott és tudtán kívül ölelkezett legnagyobb ellenségeivel, mint legjobb barátjaival.

VII. FEJEZET.

Macro meginti Caiust.

Azon tudatban, hogy számtalanszor, a mikor közel járt az elveszéshez, őt megmentette, kendőzetlen és őszinte volt figyelmeztetéseiben. Mert, miként derék munkás, azt akarta, hogy tulajdon műve megmaradjon, nem bántalmazva sem tőle, sem mástól. Valahányszor tehát látta, hogy a lakománál aludt, mellette termett és felkeltette, czélozva mind az illedelemre, mind a biztonságra — mert könnyű leselkedni az alvóra; hasonlóképen ha szenvedélyesen nézett egyes tánczosokra, avagy olykor velük együtt tánczolt vagy méltóságáról kissé megfeledkezve, az erkölcstelen bohózatok színészein nevetett, sőt gyermek módjára röhögött, vagy ha elragadtatott a cziterázók vagy a karok dallamaitól, úgy hogy olykor velök együtt énekelt, melléje ülve vagy ledülve, megtaszigálta és iparkodott visszatartani.

Sokszor füléhez hajolva, hogy valamely idegen ne hallja, csendesen és szeliden figyelmeztette, mondván: sem a jelenlevőkhöz, sem más emberekhez nem szabad hasonlítanod, sem látásban, sem hallásban, sem egyéb érzéki dolgokban, hanem annyira fölül kell mulnod őket az élet minden egyes nyilvánulásában, a mennyire a szerencsében is fölöttök állsz. Mert helytelen dolog, ha a szárazföld és a tenger ura rabja az éneknek vagy

táncznak, vagy gúnyos bohózatnak, vagy más efféléknek és nem emlékszik meg inkább mindig és mindenütt az uralomról, — mint valamely nyáj pásztora és felügyelője — levonva magának minden szóból és tettből azt, a mi javulást czéloz.

Továbbá mondogatta: Ha jelen vagy színi- vagy testgyakorlati-, vagy ló-versenynél, ne nézzed a foglalkozásokat, hanem a foglalkozásokban mutatkozó helyes kivitelt és elmélkedjél következőleg: Ha némelyek oly módon fáradoznak dolgokban, melyek nem használnak az emberi életnek, hanem csak gyönyört és élvezetet nyujtanak a nézőknek, hogy megdicsértetnek és csodáltatnak és jutalmat, tiszteletet és koszorúkat kapnak és nevök nyilvánosan kihirdettetik, mit kell tenni annak, a ki a legfelső és legnagyobb művészethez ért? Legnagyobb pedig és legelőkelőbb az uralkodás művészete, mely által minden jó és termékeny síkság avagy hegyi vidék megmíveltetik, minden tenger veszély nélkül teherhordó hajókkal bejáratik és mely által az országok, közlekedés után vágyódva, a kölcsönös kincsek cseréje útján fizetnek egymásnak, részint beszerezve a hiányzókat, részint kivitelre szánva a fölösleget. Mert az irigység sohasem ejtette hatalmába az egész földgömböt, de még annak nagy részeit sem: egész Európát vagy egész Ázsiát, hanem mérges kigyó módjára üregekben leselkedik, kisebb területeken csúszva *egy* emberre, vagy *egy* házra, vagy, ha nagyon hevesen sziszeg, *egy* városra; de valamely népnek vagy tartománynak nagyobb körét nem támadja meg, különösen mióta valóban augusztusi (fenséges) családotok kezdett az összes emberiség élén állni mindenütt.

Mert a mi káros dolog napfényre került és nyilvánosan mutatkozott, azt a távol külföldre vagy a Tartarus rejtekeibe űzte; a mi jótékony és hasznos mintegy számkivetésben élt, azt visszahozta a föld és tenger végéről a mi földünkre; mindez most egyedül a te kezedre van bízva, hogy kormányozzad.

Minthogy a természet a hajó legfelsőbb kormányára rendelt és kezedbe vetted a kormányrudat, kormányozd az emberek közös hajóját azok üdvére, semminek sem örülve és semmiben sem gyönyörködve jobban, mint az alattvalók boldogításában. Mert az adományok, melyeket az egyes államokban a magánemberek okvetetlenül szolgáltatnak, különfélék; a fejedelem számára ez a legalkalmasabb ajándék: jó tanácscsal előállni az alattvalókat illetőleg, a tanácsokat helyesen végrehajtani és bő kézzel és gazdag elmével korlátlanul jót juttatni, kivéve azt, a mit előrelátásból a bizonytalan jövő számára érdemes fentartani.

VIII. FEJEZET.

Macro és felesége meggyilkolása.

Ilyeneket súgott a szerencsétlen Macro Caius fülébe, hogy megjavítsa. Ez pedig veszekedő és makacs természetű lévén, mintha erre felszólították volna, az ellenkező irányra fordította figyelmét, és intőjét szemtől-szembe meg merte szégyeníteni, olykor pedig, mikor messziről jönni látta, így szólt a körülötte levőkhöz: Ime, itt a tanítója annak, kinek már nem kell

tanulni; nevelője annak, ki nem gyermek többé; figyelmeztetője annak, ki okosabb nálánál; a ki óhajtja, hogy a császár engedelmeskedjék az alattvalójának. Az uralkodás tudományában járatosnak és mesternek vallja magát; hogy kinél tanulta a kormányzást, bizony nem tudom. Mert bölcsőmtől fogva számtalan tanítóm volt: atyáim, testvéreim, nagybátyáim, unokatestvéreim, nagyatyáim, őseim, egészen családom alapítóiig, összes vérrokonaim atyai és anyai ágon korlátlan uralmat szereztek maguknak; nem is említve azt, hogy az első magelhintésben is megvannak némileg az uralkodás királyi képességei. Mert valamint a test és lélek hasonlóságai alakban, tartásban, mozgásban, valamint akaratban és cselekvésben a származás elvén alapszanak, ép úgy valószínű, hogy általa fejeződik ki — inkább vázlatszerűen — a hasonlóság a kormányzásban is. Vajjon engem, kit a természet még születésem előtt, még anyám méhében, műhelyében császárnak alakított, mer-e valaki tanítani, értelmetlen értelmest? Hol szabad azoknak, kik csak az imént magánegyének voltak, beletekinteni egy uralkodói lélek gondolataiba? Szemtelen vakmerőségükben azonban azok merik az uralkodás titkait magyarázni és azokba beavatni, kik alig vétettek fel a kezdők sorába.

Így azon lévén, hogy Macrótól lassanként eltávolódjék, hamis, de hihető és könnyen tévútra vezető vádakat kezdett koholni ellene; mert a leleményes és heves természetüek képesek valószínűség szerint okoskodni! Ürügyei a következők voltak: «Caius az én művem, Macro műve: Én inkább, vagy legalább nem kevésbbé nemzettem, mint saját szülei. Minthogy

Tiberius szomjazott a vérére, háromszor, nem egyszer semmisült volna meg nálam nélkül és az én megnyugtatásom nélkül. Sőt annak halála után, én, a ki haderővel rendelkeztem, azonnal amannak helyére állítottam, kimutatván, hogy egy emberrel kevesebbünk van, de az uralom teljes épségben marad.»

Ezeket elhitték némelyek, mintha igazak volnának, mert nem ismerték a szólónak álnok indulatát; ugyanis még nem volt nyilvánvaló a tettetése és ravasz jelleme. Néhány nappal ezután a szerencsétlen ember feleségével együtt láb alól eltétetett, túlságos jóindulatáért a legnagyobb büntetést kapva. Ez a hálátlanokkal tett szívesség következménye: mert a jó fejében, melyben részesültek, a legsúlyosabb büntetéseket szabják jótevőikre. Így Macro, ki igazán mindent ernyedetlen buzgósággal és becsvágyból végzett, először, hogy megmentse Caiust, azután pedig, hogy csak ő vegye át az uralmat, ilyen jutalmat talált. Mert azt mondják, hogy a szerencsétlen önkezével kényszerült megölni magát. Hasonló balsorsban részesült a neje, noha valamikor azt hitték róla, hogy benső viszonya van Caiusszal. De azt mondják, hogy a szerelem bájaiban nincs állandóság, a szenvedély változékonysága miatt.

IX. FEJEZET.

Caius megöleti ipját, Silanust.

Miután Macro egész családjával feláldoztatott, (Caius) egy harmadik, de még súlyosabb áruláshoz fogott. Ipja

Marcus Silanus volt, egy bölcseséggel teli és nemes származású férfiú. Ez, miután leánya időnek előtte meghalt, még mindig szeretettel vette körül Caiust, nem annyira mint ipa, hanem inkább mint édes apa mutatva irányában jóakaratot, melyre viszont számított az egyarányuság törvényénél fogva, a vőből fiút teremtve magának. Kikerülte azonban figyelmét, hogy hamis véleményen van és hogy csalódik. O ugyanis mindig résztvevő gondoskodással beszélt, semmit sem hallgatva el, a mi Caius erkölcsének, életének és uralkodásának javulását és hasznát czélozná; a szabadszólás alapjául birván kiválóan nemes származását és a házasságból folyó rokonságot. Mert leánya csak nem rég halt meg, úgy hogy a rokonság joga még nem évülhetett el, hanem — úgyszólván — még tovább éldegélt, mert a lelki szellem némi végső maradéka még megvolt, bezárva a testben. Caius azonban sértésnek fogván föl a figyelmeztetéseket, mert azt képzelte magáról, hogy ő az összes emberek közül a legeszesebb, legjózanabb, sőt a legférfiasabb és legigazságosabb, nagyobb mértékben gyülölte tanítóit, mint bevallott ellenségeit.

Minthogy tehát ezt az embert is tehernek tekintette, ki vágyai rohamát meg akarja akasztani, semmit sem törődve meghalt nejének szellemével, ha (t. i.) ennek atyját és a maga ipját láb alól elteszi, orozva meg is gyilkoltatja.

X. FEJEZET.

E kegyetlenségek felületes igazolása.

A dolog már közbeszéd tárgyává lett a legelőkelőbb emberek sűrűn egymásután történt meggyilkolása folytán, úgy hogy minden szájról engesztelhetetlen vétkei hangzottak vissza, nem ugyan nyilvánosan, a félelem miatt, hanem halkabban. És ezután hirtelen változással (a tömeg ugyanis nem állhatatos minden véleményében, beszédjében és tettében) nem akarván elhinni, hogy olyannyira megváltozott volna Caius, ki csak az imént derék, emberszerető, méltányos és nyájas ember hírében állott, kimentő okokat kerestek és kutatva találtak is, és unokatestvére és örököstársa esetében azt mondogatták: «A természet örök törvénye szerint az uralom nem lehet közös. A mit el kellett volna szenvednie ennek (t. i. Caiusnak) egy hatalmasabb ellenféltől, azt ő előbb intézte el. Minthogy erősebb volt, védhette magát.» «Ez nem volt emberölés.» «Talán az isteni gondviselés szerint, az egész emberi nem javára, tétetett el láb alól a fiatal ember; mert ennek az egyik rész, annak a másik rész jutott volna osztályrészül és ebből belső zavargások és külháborúk szoktak keletkezni. A békénél pedig mi jobb? A béke a helyes uralkodásból származik, csak a villongásoktól és vesztegetéstől ment uralkodás helyes, és általa minden egyéb is jól foly.»

Macro ügyében pedig azt mondogatták: «A kelleténél jobban felfuvalkodott volt. Nem volt fogalma a

delphii föliratról, mely azt mondja: «Ismerd meg tenmagadat!» Azt mondják, hogy az önismeret a szerencsének, a tudatlanság pedig a szerencsétlenség oka. Mi lelte őt, hogy úgy megváltozott, hogy az alattvalót, önmagát, az uralkodó rangjába emelte, a császárt pedig, Caiust, az alattvaló helyére leszorította? Mert az uralkodó dolga uralkodni és azt tette Macro; az alattvalóé pedig engedelmeskedni és erről azt kivánta, hogy Caius vállalja el.»

Mert ezek a felületes emberek az intést parancsnak, a tanácsadót uralkodónak nevezték, vagy mert butaságból nem értették, vagy mert hízelgésből meghamisították úgy a szavak, valamint a tettek természetét.

Silanusra vonatkozólag meg azt mondták: «Nevetséges ember volt Silanus, mikor azt hitte, hogy az ipának annyi befolyása van vejére, mint a tulajdon apának a fiára. Ámde a polgári állású atyák, ha fiaik nagy hivatalba jutnak, visszavonulnak és beérik a második helylyel. Ez a balga ember pedig, mikor már ipja sem volt, neki nem járó előnyökre formált jogot és nem akarta megérteni, hogy lánya halálával együtt meghalt a házasságból folyó rokonság is. Mert idegen családok között kötelék a házasság, mely az idegenkedést rokonsággá változtatja; a kötelék feloldásával megszünik minden közösség, kivált, ha meg nem másítható dolog által oldódott fel, az idegen családba férjhez adott lány halála által.»

Ilyeneket beszéltek minden összejövetel alkalmával, többnyire azon lévén, hogy a császár ne látszassék kegyetlennek. Mivel ugyanis remélték, hogy Caius lelkében olyan jóravalóság és emberszerete lakozott, a milyen

elődeinek egyikében sem volt, fölötte lehetetlennek tartották, hogy olyannyira az ellenkező irányban változott.

XI. FEJEZET.

Caius félistennek tartja magát.

Miután tehát az előbb említett három versenyt kiállotta a három legfontosabb osztálylyal szemben: a tanács és a lovagok rendjével szemben, melyek az állam két részét képezik, és harmadik helyen rokonságával szemben, és mivel azt hitte, hogy az által a legerősebb és leghatalmasabb embereken felülkerekedett, rettentő félelembe ejtette a többieket mind (Silanus megölésével a senatus tagjait, mert az a senatusban határozottan a legelső volt; Macro megölésével a lovagokat, mert mint valamely karvezető, első volt a tisztelet és dicsőség dolgában; végre unokaöcscsének és örökös társának megölésével összes vérrokonait): nem akart többé az emberi természet korlátain belül maradni, hanem magasabbra tört és azon fáradozott, hogy Istennek tartsák.

Ez őrültsége kezdetén, azt mondják, hogy következőleg okoskodott: Valamint a többi állatok nyájvezetői: a marhapásztorok, kecskepásztorok és juhpásztorok, sem marhák, sem kecskék, sem pedig juhok, hanem jobbsorsú és minőségű emberek; ugyanazon módon illő hinni, hogy én is, ki a legjobb nyájnak, az emberi nemnek, vezetője vagyok, különbözöm (a többiektől) és nem megyek emberszámba, hanem jobb és istenibb

az én osztályrészem. E felfogását bevéste elméjébe a szerencsétlen és mythikus koholmányt hordozott magában, mint valamely csalhatatlan igazságot. És miután egyszer neki bátorodva merészkedett legistentelenebb istenülését a nép közé vinni, a vele járó és megfelelő dolgokat megcselekedni kisérelte és mintegy lépcsőn fokról-fokra tovább haladt fölfelé.

Legelőször ugyanis magát az úgynevezett félistenekhez kezdte hasonlítani: Bacchushoz, Herculeshez és a dioszkurokhoz, saját hatalmához mérten gúnyolódva Trophonioson [5], Amphiaraoson [6], Amphilochoson [7] és hozzájok hasonlókon jósdáikkal és titkos szertartásaikkal együtt. Azután mintegy szinházban, most ezt, majd azt a ruhát vette föl; majd oroszlánbőrt és buzogányt, mindkettőt megaranyozva, Hercules diszében, máskor pedig szőrkalapot a fején, valahányszor a dioszkurokat utánozta; olykor repkénynyel és thyrsusbottal és szarvasbőrrel Bacchust utánozta.

És annyiban akarván különbözni, hogy míg amazok mindegyikének meg volt a maga tisztelete és nem volt köze ahhoz, melyben más részesült, ő irigykedő becsvágyában mindnyájuk tiszteletét összevéve sajátította el, vagy jobban mondva, magukat a félisteneket, és nem változott át a háromtestű Geryonesbe [8], hogy a testek sokaságával a nézőket tévedésbe ejtse, hanem — és ez leginkább felötlő — egy test lényegét alakította és változtatta át különféle alakokba, az egyptomi Proteus [9] módjára, kit Homeros mindenféle átváltozásra képesnek szerepeltet, majd az elemeknek, majd a belőlök származó állatoknak és növényeknek alakját vevén föl.

Ámde mi szükséged volt neked, Caius, oly jelvényekre,

melyekkel rendesen diszíttetnek az említett félistenek képszobrai? inkább utánoznod kellett volna amazok erényeit! Hercules megtisztította a földet és a tengert, a legszükségesebb és minden emberre leghasznosabb munkákra vállalkozván, hogy, a mi kártékony és rossz volt minden egyes természetben, azt kiirtsa. Bacchus nemesítette a szőlőt és kisajtolt belőle italt, mely igen kellemes és hasznos a lélekre és egyszersmind a testre, a mennyiben vidámságra viszi a lelket, elfeledtetve vele a bajt, és reményt keltve benne a jóra; a testet pedig egészségesebbé, erősebbé és fürgébbé teszi. És különösen mindenkit jobbá tesz, népes házakat és nemzetségeket szennyes és fáradságos életből átvezet szabad és vidám életre, és minden városnak, görögnek és barbárnak egyaránt, folytonos lakomákat, vígságokat, vendégségeket, ünnepélyességeket nyujt; mert az említett dolgok oka a borban van.

Továbbá azt mondják a dioszkurokról [10], hogy részesei a halhatatlanságnak. Minthogy ugyanis az egyik halandó volt, a másik pedig halhatatlan volt, az, a ki a jobbik sorsban részesült, nem tartotta méltányosnak magát inkább szeretni, mint jóakaratát nyilvánítani testvére iránt. Mert elképzelvén a végtelen örökkévalóságot, és meggondolva, hogy ő maga örökké fog élni, testvére pedig örökre meg lesz halva, és hogy épen halhatatlansága folytán örökkétartó szomorúságot vesz magára testvére miatt, nagyszerű cserét vitt végbe, összevegyítvén magával a halandót, testvérével pedig a romolhatatlant, és fölfrissítette az egyenlőtlenséget, a jogtalanság kezdetét, az egyenlőséggel, mely az igazságosság forrása.

XII. FEJEZET.

Folytatás.

E lényeket mind, oh Caius, való jótéteményekért csodálták és még most is csodálják, sőt imádásra és a legnagyobb tiszteletre méltatták. Mondd meg hát magad is nekünk, miféle ilyen dolog miatt vagy te büszke és felfuvalkodott? Vajjon utánoztad-e Jupiter ikreit testvérszeretet dolgában, hogy itt kezdjem? Nem-e ölted meg kegyetlenül, te keményszívű és irgalmatlan, testvéredet és örököstársadat első ifjusága virágában és számüzted azután nővéreidet, hogy ezek se ejtsenek félelembe az uralom megfosztása miatt?

Utánoztad-e Bacchust, új örömeknek feltalálója voltál-e, mint amaz? vígsággal töltötted-e meg a föld kerekségét? Ázsiában és Európában nem férnek-e el a tőled származó ajándékok? Bizonyára mint általános rontó és gyilkos feltaláltál új művészeteket és tudományokat, melyekkel a kellemest és örvendetest átváltoztatod kedvetlenséggé és szomorúsággá és mindenkire bárhol elviselhetetlenné tetted az életet az által, hogy telhetetlen és kielégíthetlen kapzsiságodban elsajátítottál mindent, a mi másnál szép és jó volt keleten, a mindenség egyéb tájékain, akár délen, akár északon; viszonzásul pedig elkeseredett lelked szüleményeit, vagy a mi káros és ártalmas szokott eredni átkos és mérges lelkektől, küldted és árasztottad reájuk. Ime, ezek miatt új Bacchusként jelentél meg nekünk!

De talán Herculest utánoztad fáradhatatlan munkáid és szüntelen vitézséged folytán, megtöltve a szárazföldet és a szigeteket jó törvényekkel és igazságszolgáltatással, szerencsével és jóléttel és egyéb javak bőségével, melyeket az általános béke kieszközöl? te nemtelen, te gyáva, elvetted a városoktól mind azt, a mi nyugalomra és boldogságra vezet, és eltöltötted azokkal, mik zavart, rendetlenséget és a legnagyobb szerencsétlenséget okozzák!

Miután pedig annyival hozzájárultál a pusztuláshoz, mondd meg nekem, Caius, még halhatatlanságra vágyódol, hogy ne rövid idejű, és egy napig tartó legyen a szerencsétlenség, hanem örökkévaló? Én pedig ellenkezőleg úgy vélem, ha látszottál is valami istennek lenni, hogy mindenesetre közönséges és halandó természetté változtál át gonosz cselekedeteid miatt. Mert ha az erény halhatatlanná tesz, a gonoszság mindenesetre elpusztít. Azért hát ne számláld magad Jupiter ikerfiai közé, kik a legnagyobb mértékben testvérszeretők voltak, te, a ki testvéreid gyilkosa és pusztítója valál! és ne akarj közös részt venni Hercules vagy Bacchus tiszteletében, kik az emberi élet hasznára voltak, te pusztítója és rontója annak, a mit amazok csináltak!

XIII. FEJEZET.

Caius a legfőbb istenekhez hasonlítja magát.

Oly nagy volt benne az őrjöngés és eszeveszett és tébolyodott őrültség, hogy fölülemelkedve a félistene-

ken is tovább haladt és versenyre kelt Mercurius, Apollo és Mars istentiszteletével, a kikről azt tartják, hogy amazoknál nagyobbak és hatalmasabbak. Legelőször is felszerelve Mercurius kormánypálczájával, sarújával és köpenyével, rendet mutatott a rendetlenségben, következetességet a zavarban és megfontoltságot az eszelősségben. Azután, ha a kedve tartotta, letette ama díszt, és Apollóvá alakult és változott át sugáralakú koszorúkkal kötve körül a fejét, balkezével íjat és nyilakat megragadva, jobbjában pedig a gratiákat tartva maga előtt; minthogy a jót készséggel kell odanyujtani és azért a jobbik helyre tétetett: t. i. jobbra; a büntetéseket ellenben korlátozni kell és azért tökéletlenebb helyre jutottak (t. i.) balra. És mindjárt mellette begyakorolt énekkarok álltak, melyek dicsénekeket énekeltek róla, ugyanazok, melyek csak az imént Bacchusnak, Lyæusnak, Eviusnak nevezték őt és hymnusokkal magasztalták, mikor Bacchus ruháját vette volt föl.

Gyakran mellvértet is öltve, karddal fölfegyverkezve, indult, sísakkal és pánczéllal, Marsnak nevezve magát. Mindkét oldalán vele indultak a friss és új Mars szolgái, gyilkosok és hóhérok csapatja, kik már gonosz szolgálatokat végeztek a gyilkos és emberi vérre szomjuzó számára. A kik ezt látták, azután meglepetéssel csodálkoztak és bámultak, hogy az, a ki az ellenkezőt teszi, mint a kikkel egyenrangúnak lenni merészkedik, nem vágyódik azok erényét gyakorolni, hanem jelvényeivel mindenkit utánoz. Ámde a drágaságokat és ékszereket azért rakják szobrokra és képekre, mert jelképileg utalnak a haszonra, melyet az így megtisztel-

tek az emberi nemnek szereznek. Mercurius sarujára szárnyevezőket kötnek. Miért? Nem azért-e, mert illik, hogy az istenek tolmácsa és hirnöke — a miért Hermesnek[11] neveztetik — a mikor hirdeti a jót, (mert rossznak nemcsak Isten, hanem bölcs ember sem lesz hirdetőjévé), fölötte gyorslábú legyen és csaknem mint madár repüljön a haladéknélküli sietség miatt? Mivelhogy illik, hogy hasznos dolgok gyorsan, rossz hírek pedig (csak) késedelmezve adassanak hírül, hacsak nincs valaki a mellett, hogy ezek hallgatással mellőztessenek.

Viszont a hirnöki pálczát a békeszerződések bizonyítékául veszi föl; a háborúk ugyanis terjednek és végződnek a békét megállapító hirnökök által. A meg nem üzent háborúk pedig végtelen szerencsétlenséget hoznak, mind a támadókra, mind a védekezőkre. Azonban Caius mi czélból vett föl sarúkat? avagy hogy hirhedt rosszaságai, melyeket hallgatással kellett volna mellőzni, lármával terjesztessenek, mindenfelé elhangozva erőltetett sietség által?

Ámbár mi szükség volt siettetett gyorsaságra? hisz veszteg maradva is kimondhatatlan bajokat árasztott, mint egy kiapadhatatlan forrásból, a földgömb minden részére. Minek is kellett neki a hirnöki pálcza, a ki soha semmi békést sem nem mondott, sem nem tett, hanem minden házat és várost Görögországban és a külföldön polgárháborúval eltöltött? Hagyj fel tehát Mercuriusszal, mert, te álnevű, megszentségteleníted a neked nem járó megnevezést!

XIV. FEJEZET.

Folytatás.

Rajta mi hasonlóság van Apolló tulajdonságaival? Sugárzó koszorút visel, melyen jól kifejezte a művész a nap sugarait. Neki pedig lehet-e kedves a nap vagy egyáltalában a világosság — és nem-e inkább az éjjel, vagy a mi fénytelenebb még a sötétségnél, — törvénytelen tettei keresztülvitelére? Minthogy a jó tetteknek fényes nappal kell, hogy kitünjenek, a rút tetteknek pedig — úgy mondják, — a legtávolabb alvilág (Tartarus), hogy oda taszítva méltán homályba boruljanak. Cserélje föl a tárgyakat, miket mindegyik kezében tart, és ne hamisítsa meg a rendet! Hordja a nyilakat és az íjat jobbjában; mert találóan tud czélozni és lőni, férfiakra, nőkre, gyermekekre, egész nemzetségekre és népes városokra teljes pusztulásukig. A gratiákat pedig vagy dobja félre minél előbb, vagy rejtse el balkezébe; mert elrútította szépségüket, sóvár pillantást vetve és kapkodva nagy vagyonra, jogtalan rablás czéljából, melynek folytán meggyilkoltattak a gazdák, a kik épen jólétök miatt jutottak szerencsétlenségbe.

Hanem Apolló orvosi tudományát is alaposan elferdítette. Az ugyanis feltalálta [12] volt az üdvös szereket az emberek egészsége czéljából, nagymértékű nyájasságában a másoktól jövő betegségeket is személyesen akarván gyógyítani természeténél és foglalkozásánál fogva. Ez ember ellenben betegségeket hozott az egész-

ségesekre, csonkításokat az épekre, és általában erőszakos halált az élőkre sorsuk ideje előtt; pazar költséggel elkészítve az ártalmas szereket mind, melyek segítségével már elpusztult volna, a mi kitünő volt minden egyes városban, ha ő az isteni igazságszolgáltatás által előbb meg nem semmisült volna.

Mert intézkedései irányultak a hatalmasok és gazdagok ellen, különösen Rómában, és a többi Itáliában, kiknél az ezüst és arany oly nagy kincse volt felhalmozva, úgy hogy, ha egybehozták volna a földgömb többi részeinek széléről a kincseket mind, sokkal alábbvalóknak bizonyultak volna. Ez okból kezdte hazájából, mint valami szent talajból a béke magvait eltávolítani, ez a városgyülölő, ez a népirtó, ez a gyalázat, ez a rontó gonoszság. Apollóról azt mondják, hogy nemcsak orvos, hanem derék jós is, ki jóslataiban előre mondja a jövőt az emberek hasznára, nehogy valaki homályban lévén a bizonytalan dolgok ügyében, elővigyázat nélkül mint a vak, sebtében belerohanjon a véletlenbe mint valami hasznos dologba; hanem, hogy az ember előre ismerve a jövőt, mintha már jelen volna, és nézve azt elméje segítségével nem kevésbbé, mint a kezünkben levőt testi szemeinkkel látjuk, óvakodjék, vigyázva, hogy menthetetlen bajba ne essék.

Méltó-e ezekkel egybevetni Caius hirhedt jóslatait, melyek által előre jelentetett mindenütt az államférfiaknak és hatalmasoknak szegénység, becstelenség, számkivetés és halál? Mi köze neki Apollóhoz, neki, a ki semmi figyelemmel nem volt barátságra vagy rokonságra? Hagyja hát abba az álnevű Apollo utánozni

az igazi Apollót! Mert Isten alakjával nem úgy áll a dolog, mint a pénzzel, mely hamisveretű is lehet.

XV. FEJEZET.

Folytatás.

Valóban mindent inkább várhatna az ember, mint hogy ilyen test és lélek, mindkettő elkényeztetve és megtörve, összehasonlítható legyen Marsnak mindkét irányban kifejtett erejével. Ez az ember azonban, mint a szinpadon soknemű álarczot változtatva, hamis megjelenésekkel ámította a nézőket. Ne vizsgáljuk tehát testi és lelki tulajdonságait, minthogy minden helyzetében és mozdulatában elüt az említett istenségtől! Hát nem tudjuk-e, hogy Marsnak (nem a mesebeli Marst értem, hanem azt, ki a férfiasság természetével bir) ereje abban áll, hogy elhárítja a bajt, segíti és támogatja az elnyomottakat, mint azt némileg a neve is mutatja. Ugyanis e szóból: arégein,[13] a mely annyit tesz, mint: «segíteni» kapta valószínüleg, a nyelv kis elhajlításával, a nevét Aresz = (Mars), a háborúk megsemmisítője, a béke létesítője, melynek ellensége volt a másik (Mars), ellenben társa volt a háborúknak, átváltoztatva a nyugalmat zavarrá és lázadássá.

XVI. FEJEZET.

Caius gyülöli a zsidókat.

Hát nem tanultuk már az eddigiekből, hogy semmiféle Istenhez, de még félistenhez sem szabad hasonlítani Caiust, a kinek sem ugyanazon természet, lényeg, de még ugyanazon szándék sem jutott osztályrészül? Hanem — úgy látszik — a szenvedély vak, kivált ha hozzájárul hiú dicsekedés és versenyzés, kapcsolatban a legnagyobb hatalommal, melynek folytán mi, kik azelőtt szerencsétlenek voltunk, teljesen elpusztultunk. Ugyanis csak a zsidókra gyanakodott, mint a kiknek egyedül vannak az övéitől eltérő szándékaik, és a kik — úgyszólván — a bölcsőtől fogva tanulták szüleiktől, nevelőiktől, tanítóiktól és sokkal előbb szent törvényeikből, és azonfelül meg nem irott szokásaikból, hogy egy Istenbe higyjenek, a világ atyjába és alkotójába. Mert a többiek mind, férfiak, asszonyok, városok, népek, tartományok, földtájékok — majdnem mondanám, — az egész földgömb, ámbár sóhajtoztak a miatt, a mi történik, mind a mellett hizelegtek neki, kelleténél nagyobb tiszteletben részesítve őt és nagyobbítva önhittségét. Némelyek behozták Itáliába a térdreborulás idegen szokását, ezzel meghamisítva a római szabadság nemességét.

Egyedül egy kiválasztott nép, a zsidók, voltak azon gyanúban, hogy ellenszegülnek, mint a kik megszokták volt, hogy az önkéntes halált, mint a halhatatlanságot fogadják, azért, hogy nem nézik el, hogy ősi szokásaik

valamelyike, ha még oly csekély volna is, eltöröltessék. Mert, valamint az épületeken, az egyik rész eltávolításával, még az is, a mi eddig szilárdul látszott állani, meglazulva és összeomolva, az üres helyre esik. Pedig, a mihez most nyultak, nem volt csekélység, hanem a legfontosabb dolog: az embernek született és mulékony természetét a nem létesült és nem mulékony Istenné — legalább úgy látszott — átalakítani; és ezt a nép a legnagyobb istentelenségnek tartotta (mert hamarább változik át emberré Isten, mint Istenné az ember) nem is említve azt, hogy evvel még a két legnagyobb gonoszságot követjük el, a hütlenséget és hálátlanságot az egész világ jóltevője iránt, a ki hatalmánál fogva az egész világ összes részeinek a javak nagy bőségét szolgáltatja.

XVII. FEJEZET.

Háború készül a zsidók ellen.

Igen nagy és engesztelhetetlen háború tört ki nemzetünk ellen; mert mi is lehetne súlyosabb baj a szolgára nézve, mint ha ura gyülöli? A császár alattvalói pedig szolgák, bár egy elődje alatt sem voltak azok, mivel az elődök méltányossággal és törvényes úton uralkodtak, de igenis Caius alatt, ki minden nyájasságot kiirtott lelkéből és törvénytelenségre törekedett (mert magát tartva törvénynek, a bárhol élő törvényhozók törvényeit mint üres beszédet eltörölte); mi pedig nemcsak rabszolgák, hanem a legbecstelenebb rabszolgák számába is mentünk, az által, hogy az uralkodó korlátlan urrá változott.

XVIII. FEJEZET.

Az alexandriai zsidók szenvedései.

Midőn Alexandriának kevert és gyülevész csőcseléke ezt észrevette, ránk támadt, gondolván, hogy eljött az alkalmas idő, és régóta lappangó gyülöletét kimutatta, mindent felkavarva és zavarba hozva. Mert mintha ki lettünk volna szolgáltatva a császártól megállapított és igen nagy nyomorúság czéljából, vagy legyőzettünk volna háborúban, úgy igáztak le őrült és vad erőszakkal, megrohanva házainkat, kikergetve onnan a gazdákat feleségestül és gyermekestül, megfosztva a házakat lakóiktól. Butorokat és drágaságokat már nem mint rablók, kik az éjjelt lesik és a sötétséget, mert félnek, hogy rajtakapják, hanem nyiltan, fényes nappal vittek el, mutogatva azokat a szembejövőknek, mintha örökölték vagy vásárolták volna a tulajdonosoktól.

De ha többen egyesültek a zsiványok közül, hogy osztozkodjanak a zsákmányban, elosztották a vásártér közepén, gyakran a gazdák szemeláttára, gúnyolódások és csúfolódások kiséretében. Bizony ez magában véve is borzasztó! Hogy is ne? Emberek, kik semmit sem vétettek, hirtelenül gazdagokból szegényekké, tehetősekből inségesekké lettek, ház nélkül és tűzhely nélkül, kitaszítva és kiüzve saját házaikból, hogy éjjel és nappal folyton a szabad ég alatt tartózkodva vagy a nap forrósága által, vagy az éjjeli fagy által tönkremenjenek.

De ez még könnyű volt ahhoz képest, mit most el-

mondok. Miután annyi ezer meg ezer férfit, nőt és gyermeket, mint a juhokat és barmokat, az egész városból egy igen szük térségre, mint valami ólba összeszorították, azt vélték, hogy kevés nap mulva egész rakásokat fognak találni hullákból; mert vagy éhség által vesztek el a szükséges élelmi szerek hiányában, miután nem szerezhették be előbb az eleséget, a váratlan szerencsétlenséget sejtve, vagy pedig a tolongás és fojtó levegő által, minthogy semmi szabad tér nem kinálkozott, hanem köröskörül a levegő is el volt rontva, és elvesztette azt is, ami éltető volt benne, a belélegzés valamint — ha az igazat kell mondanom — a kilélegzők leheletei által. Ezek folytán a levegő lángolva és némileg lázroham által sujtva, meleg és szokatlan leheletet bocsát be az orrlyukakon és a szájon át, — mint a példabeszéd mondja — tüzet halmozva tűzre. Mert a belső szerveknek természettől fogva igen lángoló erejük van; valahányszor erre a kívülről jövő hüvös szellők mérsékelten ráfúnak, a lélegzés szervei a helyes vegyítés által jól birják magukat, de ha nagyobb melegséggé fajulnak, okvetlenül rosszul birják magukat, mert tűz hozzáömlik a tűzhöz.

XIX. FEJEZET.

Egyéb kegyetlenségek a zsidók iránt.

Mikor nem birták többé elviselni a hely szorultságát, kiözönlöttek a pusztaságba, a partvidék és sirhelyek felé, áhitozván tiszta és ártalmatlan levegőt

élvezni. Ha pedig némelyek előbb visszamaradtak a város többi részeiben, vagy nem tudván semmit a kitört bajokról, a mezőkről odaérkeztek, mindenféle szerencsétlenségbe estek: vagy megkövezték őket, vagy megsebezték cseréptéglával, vagy magyalfa- és tölgyfaágakkal a test főrészeit, nevezetesen pedig fejüket halálosan megütötték.

Némelyek azok közül, kik tétlenségből és semmittevésből szoktak élni, köröskörül bekerítették, a — mint már mondtam — félreeső szük helyre egybekergetett és összeszorított embereket és ezeket, mintha fallal volnának körülvéve, figyelemmel kisérték, hogy észrevétlenül senki el ne meneküljön. Sokan mitsem törődve saját biztonságukkal, a szükséges dolgok hiánya miatt ki akartak menni, mert féltek, hogy az éhség által családostul elvesznek. Ezeknek elszökését leskelődve szemmel tartották, és a kit megfogtak, azt azonnal mindenféle kinzás után megölték. Még egy csapat leskelődött a folyam kikötőinél, hogy kifoszszák az oda betért zsidókat, és a mit kereskedés czéljából oda vittek. Ugyanis a hajókra szállva, a tulajdonosok szemeláttára, vitték el az árúkat; azoknak pedig hátra kötötték a kezüket és megégették őket, tüzelő anyagul használva a kormányrudakat, evezőlapátokat, rudakat és a födélzet deszkáit.

A kiket pedig a város közepén égettek el, azoknak legszánalmasabb volt a haláluk; olykor ugyanis fa hiányában rőzsét hordtak össze, azt meggyujtották és bele dobták a szerencsétleneket. A félig elégettek inkább a füsttől, mint a tűztől vesztek el; minthogy a gallynemű anyag nem tartós és füstös

tüzet gyujtott fel és azonnal elaludt, a nélkül, hogy szénné tudott volna égni könnyű volta miatt.

Sokra szijakat és köteleket vetve és bokáikat megkötve még élve hurczolták őket végig a vásártér közepén, ugrándoztak rajtuk és a holttesteket sem kiméltték. Ugyanis a féktelen állatoknál is kegyetlenebb és vadabb emberek ízekre szedték és megtaposták azokat, (emberi) alakjukat egészen elpusztították, úgy hogy semmi sem maradt, a mit el lehetett volna temetni.

XX. FEJEZET.

A nép Caius-szobrokat állít fel a zsidó imaházakban.

Mivel az ország kormányzója, a ki, ha akarta volna, egyetlen egy óra lefolyása alatt, egyedül elnyomhatta volna a csőcselék hatalmát, tettette magát, hogy nem látja, a mit látott, és nem hallja, a mít hallott, hanem szabadjára engedte ellenünk a háborút és megzavarta a békét, azok még jobban ösztönözve, szemtelen és vakmerőbb tervekre vetemedtek, és igen népes csapatokat szervezve, az imaházakat (ugyanis sokan vannak a város minden egyes negyedében) részint elpusztították, részint alapostul feldúlták és üszköt vetve beléjök, felgyujtották, esztelen dühökben és őrjöngésükben mit sem törődve a szomszédházakkal. Ugyanis semmi sem gyorsabb a tűznél, ha egyszer megragadta az anyagot.

Nem említem a császárok tiszteletére itt elhelyezett aranyozott paizsokat, koszorúkat, szobrokat és feliratokat, melyek szintén elvesztek és elégtek és a melyek

miatt kimélniök kellett volna a többit. De ők nem aggódtak, nem tartva Caius büntetésétől, a kiről jól tudták, hogy kimondhatatlan gyülölettel viselkedik a zsidók ellen, úgy, hogy azt vélhették, hogy senki nagyobb szivességet nem tehet neki, mint ha a bajok minden nemét a zsidó népre hozza. Mikor újabb hizelgésekkel hozzáférkőzvén, teljesen korlátlanul akartak bennünket bántalmazni, mit tesznek? Az imaházakon, melyeket nem tudtak gyujtogatásokkal és lerombolással megsemmisíteni, mivel a zsidók nagy számmal és sűrűen laktak a közelben, más módon tettek kárt, még pedig a törvények és szokások felforgatásával. Mert mindnyájukban felállították Caius képeit, a legnagyobbikban és legkiválóbbikban pedig érczszobrát, a mint négylovú fogaton megy. És oly nagy volt a sietség és az erőltetett buzgóság, hogy nem lévén készen új négylovú fogat, a gymnasiumból egy igen régit hoztak, tele rozsdával, megcsonkítva fülein, hátulsó részén, alapján és sok más helyen, és a mely mint némelyek mondják, egy asszony tiszteletére állíttatott fel, t. i. a régi Kleopatráért, ki az utolsónak dédanyja volt.

Hogy mily nagy vádat emelt épen ez ügyben a szentelt ajándékot hozók ellen, mindenki előtt világos. Mert mit jelentett az ajándék, ha új ugyan, de asszonyé? továbbá mit jelentett, ha férfiué, de régi? végre mit jelentett, ha egyáltalában másnak volt felajánlva? Vajjon nem kellett volna azoknak, kik ilyen ajándékot ajánlanak föl a császár tiszteletére, félniök, hogy feljelentik őket annál, ki a maga személye számára mindenben kiváló tiszteletet követelt?

Ezek azonban nagy önhittségükben remélték, hogy

meg fognak dicsértetni és nagyobb, fényesebb javakban fognak részesülni azért, mert új szentelt helyekül ajánlották fel Caiusnak az imaházakat, nem tiszteletből emez iránt, hanem hogy minden módon szerencsétlenséget hárítsanak a nemzetre. Erre világos bizonyítékokat szerezhetni! Először is körülbelül tiz vagy még több királyból, kik 300 évig uralkodtak egymásután, kik semmiféle képet vagy szobrot nem állíttattak maguknak az imaházakban, bár voltak hozzátartozóik és rokonaik, kiket isteneknek véltek, nyilvánítottak és neveztek is. És ember voltuk daczára mért ne tisztelték volna isteneknek, ők, a kik kutyákat, farkasokat, oroszlánokat, krokodilusokat és még több más állatot, vízben vagy szárazföldön élőket és madarakat isteneknek rajzolnak le, a kiknek tiszteletére egész Egyptomban oltárok, szentélyek, templomok, szent berkek emeltettek?

XXI. FEJEZET.

Mennyivel különb ember volt Tiberius! — Még sem állítottak neki szobrot. Augustus és Tiberius jóindulata a zsidók iránt.

Talán most azt fogják mondani, a kik akkor nem szóltak volna, — mert inkább szoktak hódolni az uralkodók szerencséjének, mint maguknak az uralkodóknak — hogy a császárok nagyobbak a Ptolemæusoknál méltóságra és szerencsére nézve és hogy ennélfogva nagyobb tiszteletben kell részesülniök. Hát ti, — hogy ne kényszerüljek káromkodni — fölötte együgyű em-

berek! miért nem méltattátok hasonló tiszteletre Tiberiust, a ki Caius előtt uralkodott, a ki ennek juttatta az uralmat, miután 23 évig gyakorolta a hatalmat szárazon és vizen, és sem Görögországban, sem külföldön nem engedte, hogy a háború magva alattomban érjék, hanem élete végeig a békét és a béke javait pazarló és bőséges kézzel és elmével nyujtotta. Talán alacsonyabb származású volt? Hiszen mindkét szülőjére nézve nemesebb származású volt! Avagy talán kisebb műveltségű volt? Hát ki volt nálánál okosabb és ékesszólóbb azok közül, kik az ő idejében virágoztak? Avagy talán nem volt oly érettkorú? Hát melyik király vagy császár ért el szerencsésebb aggkort? Bizonyára, mikor még fiatal volt, «az öreg»-nek nevezték, tiszteletből az éles elméje iránt. Ezt a férfiút, ki ilyen tulajdonságokkal és nagysággal birt, elhanyagoltátok és mellőztétek? azt, a ki az emberi természetet minden erényben felülmulta, a ki császári uralkodásának nagysága és egyszersmind deréksége miatt először neveztetett Augustusnak, a ki nem kapta nevét nemzetsége sorában, mint örökségének valami részét, hanem tőle kiindulván, jutott az augustusi név az utódoknak is; a ki figyelemmel kisérte az összekúszált és zavaros ügyeket, mihelyest az állam kormányára jutott? Mert a szigetek versenyeztek az elsőségért a szárazfölddel, a szárazföld a szigetekkel, mely alkalommal vezéreik és védőik a legelőkelőbb római hivatalnokok voltak. És továbbá a földgömb nagy részei: Ázsia és Európa versenyeztek egymással a főhatalomért; Ázsia és Európa népei fölkelve a föld széleiről, borzasztó háborúkat viseltek egymással minden földön és tengeren, szárazföldi és

tengeri csatákban, úgy hogy majdnem az egész emberi nem megsemmisülve, a kölcsönös üldözések által teljesen eltünt volna, hacsak nem jutottak volna jobb helyzetbe *egy* ember és vezér által, Augustus által, kit méltán nevezhetni a baj elhárítójának. Ez az a császár, a ki a mindenütt dühöngő viharokat lecsendesítette, a ki gyógyította a görögök és barbárok közös betegségeit, melyek délről és keletről kiindulva, nyugat és éjszak felé gyorsan elterjedtek, úgy hogy a szomszédos országok és tengerek szerencsétlenséggel megteltek. Ez az a férfiú, ki a bilincseket, melyekkel lenyomatott és leigáztatott a földgömb, nemcsak lazította, hanem fel is oldotta. Ez az, a ki a rablók támadásai folytán keletkezett nyilt és titkos háborúkat is eltörölte. Ez az, a ki megszabadította a tengert a tengeri rablók [14] csolnakaitól és megtöltötte teherhajókkal. Ez az, ki szabadságra vitte az összes városokat, rendet hozott a rendetlenségbe, a ki a barátságtalan és vad népeket mind szelidítette és rendezte, a ki Görögországot sok Görögországgal öregbítette és a külföld legtekintélyesebb részeit görögösítette, a béke őre, a ki mindenkinek juttatta, a mi neki jár; a ki nyilvánosan és pazarúl osztogatta kegyeit, a ki egész életében nem tett félre semmi jót, vagy szépet a maga számára.

XXII. FEJEZET.

Folytatás.

Ezt a férfiút, ki annyi jót tett a 43 év alatt, melyekben Egyptom felett uralkodott, elhanyagolták, és sem képet, sem szobrot nem állítottak neki az imaházakban! És mégis, ha valakinek kellett új és kiváló tiszteletet megszavazni, bizonyára neki járt volna, nemcsak mert úgyszólván eredete és forrása volt az Augustus nemzetségnek, sem azért, mert az első, a legnagyobb és általános jótevő volt, a mennyiben a sokak uralma helyett egy kormányzóra bízta a közös csolnak kormányzását, t. i. magára, ki ritka tehetséggel birt a kormányzásra (ugyanis helyesen mondták:[15] «nem jó a sokfejűség», mert a szavazatok sokfélesége különféle bajokat okoz), hanem azért, mert az egész földgömb az olympusi istenek módjára tisztelte őt. Ezt bizonyítják a templomok, kapúk, szent berkek, oszlopos csarnokok, úgy hogy a mi nagyszerű műveket mutatnak a régi vagy új városok, azokat mind felülmulják szépségben és nagyságban a császáriak, leginkább pedig a mi városunkban, Alexandriában, levők.

Mert nem létezik olyan nagy szent terület, mint az úgynevezett Szebaszteion (Augustus temploma), a hajóra szálló császár temploma, mely szemben a legkitünőbb kikötőkkel épült, magasra, igen nagyra és messzire láthatóan, és olyan templom, a milyen nincs másutt; telve szent ajándékokkal, festményekkel és szobrokkal; köröskörül ezüsttel és aranynyal megrakva,

a legszélesebb szenthely, mely oszlopcsarnokokban, könyvtárakban, férfitermekben, szent ligetekben, előudvarokban, szabad terekben, szabad ég alatti térségekben, mindenben a legnagyobb pompával volt diszítve; boldogitó reménye az elvitorlázóknak, valamint a visszaérkezőknek.

XXIII. FEJEZET.

Folytatás.

Habár annyi alkalmuk volt, és mindenütt mindenki velük egyetértett, még sem tettek semmi újítást imaházainkban, hanem minden tekintetben megtartották a törvényt. Avagy talán mellőzték a császárnak járó tiszteletet? ugyan melyik józaneszű ember mondhatná ezt? Hát akkor miért fosztották meg attól? Meg fogom mondani, a nélkül, hogy valamit eltitkolnék. Ismerték az ő gondosságát, és hogy azt oly nagy mértékben forditja az egyes népek ősi szokásai megszilárdítására csak úgy, mint a rómaiaknál és hogy nem fogadja el hiuságból a tiszteletet némelyek szokásainak rovására, hanem tekintettel van a birodalom nagyságára, melyet természetesen ép az ily eljárás folytán részesítettek tiszteletben.

Hogy pedig a dagályos tiszteletnyilvánítások nem kötelezték le, és nem tették kevélylyé, annak legfényesebb bizonyitéka, hogy sohasem szerette, ha őt úrnak vagy Istennek szólították, hanem hogy ha valaki mondta is, neheztelt miatta, továbbá hogy a zsidók

eljárását helyeselte, a kikről jól tudta, hogy minden ilyesmitől idegenkednek.

Hát milyen szemmel nézte ő Rómának a Tiberis folyón túl levő nagy részét, melyről jól tudta, hogy zsidók foglalták el és laknak rajta? Többnyire ezek római polgárok voltak, kik szabadon bocsáttattak. Ugyanis foglyokul vitetvén Itáliába, felszabadíttattak tulajdonosaik által, a nélkül, hogy kényszerültek volna akár csak egy ősi szokást is megmásítani. Tudta tehát, hogy vannak imaházaik és hogy azokban összegyülnek, különösen a szent szombati napokon, melyeken nemzeti bölcsészetükkel foglalkoznak. Azt is tudta, hogy a zsengékből szent pénzeket gyüjtenek és Jeruzsálembe küldenek azok útján, kik majd bemutatják az áldozatokat. De ő nem űzte ki őket Rómából és nem vette el tőlük római polgárjogukat, sőt zsidó polgári jogukkal is törődött. Nem tett semmi ujítást az imaházakra vonatkozólag, nem tiltotta el gyülekezeteiket a törvények magyarázata czéljából, nem ellenezte a zsengék áldozását, hanem olyan kegyelettel viselkedett intézményeink iránt, hogy majdnem családostul fényes ajándékokkal ékesítette szentélyünket, meghagyván, hogy örökre minden nap folytonos égő áldozatokat mutassanak be saját pénztárából zsengéül a legfelsőbb Isten tiszteletére; melyeket mai napig is bemutatnak és mindörökre be fognak mutatni — a valóban császári gondolkodásmód emlékére.

Sőt az állam havi kiosztásánál, mikor a nép fölváltva pénzt vagy gabonát kapott, soha sem zárta ki a zsidókat a kedvezményből, hanem ha épen a szent szombaton történt a kiosztás, a mikor nincs meg-

engedve sem adás-vevés, sem általában valamit tenni, nevezetesen az élelmi szerek beszerzésére, meghagyta a kiosztóknak, hogy a zsidóknak a következő napon szolgáltassák ki az állami ajándékot.

XXIV. FEJEZET.

Folytatás.

Ez okból mindenütt az emberek, még ha természettől fogva nem viselkedtek is jó indulattal a zsidók iránt, óvakodtak hozzányulni a zsidók ősi szokásainak valamelyikéhez. Hasonlóan Tiberius alatt, ámbár Itáliában a viszonyok fel voltak forgatva, mikor Sejanus kieszelte volt a támadást ellenünk. Mert azonnal, annak halála után, megtudta, hogy a Rómában lakó zsidók ellen emelt vádak hamis rágalmak voltak: Sejanus koholmányai, ki meg akarta semmisíteni népünket, melyről tudta, hogy egyedül vagy leginkább fog szembeszállni szentségtelen terveivel és tetteivel, a császár érdekében, ki azon veszélyben forgott, hogy árulást követnek el rajta.

És a minden egyes helyre kinevezett alvezéreknek szívükre kötötte, hogy a népünkhöz tartozókat nyugtassák meg városaikban, minthogy nem mindnyájukat, hanem csak a bűnösöket — ezek pedig kevesen voltak — éri a büntetés, és hogy semmit se változtassanak a nép hagyományán, sőt zálogul tekintsék az embereket, mint a kik természetüknél fogva békesze-

retők, és az ősi szokásokat, mint a melyek elősegítik a nyugalmas állapotokat.

XXV. FEJEZET.

Az egyptombeliek túlságosan istenítik Caiust.

Caius elkevélyedett, a mennyiben nemcsak mondta, hanem tartotta is magát Istennek. Aztán Caius sem a görögök, sem az idegenek közt nem talált alkalmasabb embereket Alexandria lakosainál arra, hogy őt mérhetetlen és emberfölötti vágyában megerősítsék. Értenek ugyanis a hízelgéshez, a csaláshoz és a képmutatáshoz, fel lévén szerelve hízelgő beszédekkel, és sárba tiporván mindent szilaj és zabolátlan nyelvükkel. Isten neve annyira tiszteletes náluk, hogy az ibiszeknek, hazai mérges kígyóknak és sok más vadállatnak is adták, úgy hogy korlátlanul élve Istenre czélzó megnevezésekkel, természetesen ámítják a gyengeelméjüeket és azokat, kik nem ismerik az egyptomi istentelenséget. Azonban felismerik őket azok, kik értik szertelen bolondságukat, vagy inkább vallástalanságukat.

Caius ezt nem tudván, azt képzelte, hogy Alexandria lakosai valóban Istennek tartják, mivelhogy nem kétértelmüen, hanem egyenesen mindenféle neveket használtak untig, melyeken a többi isteneket szokták szólítani. Azután azt vélte, hogy az imaházakra vonatkozó újítás tiszta lelkiismeretből és az iránta való őszinte tiszteletből eredt, részint figyelve az emlékirati naplókra, melyeket némelyek Alexandriából szétküldtek —

ezek ugyanis legkedvesebb olvasmányai voltak, úgy hogy a többi történetirók és költők iratai épen nem tetszettek neki, összehasonlítva az ezek által nyujtott élvezettel, — részint egynehány szolgája miatt is, kik vele gúnyolódtak és enyelegtek.

XXVI. FEJEZET.

Helikon és cselvetései.

Ezek közül a legtöbben egyptombeliek voltak, gonosz fajzat, mely lelkébe elegyítette a hazai krokodilusok és kigyók mérgét, valamint ösztönét. Ennek az egész egyptomi csapatnak, mint valamely énekkarnak, a vezére Helikon volt, egy átkozott és utálatos rabszolga, ki titkon a császári házba ennek vesztére becsúszott; ugyanis megízlelte az általános műveltséget előbbi urának bőkezüségéből, ki őt Tiberius császárnak ajándékozta. Akkor nem részesült semmi előnyben, a menynyiben Tiberius gyűlölte a gyermekies tréfákat, minthogy majdnem első ifjusága óta a komolyság és mogorvaság felé hajlott.

Mikor azonban ez meghalt és Caius vette át az uralkodást, új gazdáját követve, ki őt zabolátlanságra és minden érzéki bujaságra felszólította, azt mondta magában: Rajta, most itt az alkalom! Ebredj föl! Próbatételed számára a legjobb hallgatód és néződ van! Élénk természetű vagy! tréfálni és enyelegni jobban tudsz, mint mások! Mulatságokhoz, bohós és a mellett gúnyos játékokhoz értesz! Úgyszintén szert tettél álta-

lános műveltségre, mely nem közönséges! Azonfelül csevegésed nem kellemetlen! Ha tehát gúnyolódásaidhoz ravaszul valami fulánkot csatolsz, úgy hogy nemcsak nevetést, hanem gyanakvásszülte keserűséget is okozol: egészen magadhoz ragadtad uradat, kinek természettől fogva hajlama van hallgatni a tréfásan előadott vádakra. Mert füle — mint tudod — nyitva van és figyel azokra, kik képesek a rágalmazásba beleszőni a vádaskodást. És ne is keress fölösleges módon anyagot! Van alapod a zsidókban és a zsidók szokásaiban, melyekben nevelkedtél és melyekre taníttattál bölcsőd óta, nem egy ember által, hanem Alexandria városának legfecsegőbb része által. Mutasd meg tehát, mit tudsz!

XXVII. FEJEZET.

Folytatás.

Ez esztelen és átkozott okoskodásokkal izgatván és edzvén magát, lebilincselte Caiust és mindig körülötte forgolódott, sem éjjel, sem nappal nem távozván el tőle, hanem mindig vele lévén magányosságát és nyugalmának idejét népünk bevádolására használta föl és ravaszul gyönyört keltett benne élcze által, hogy a rágalmazások vérig sértsenek. Mert nem vallotta magát egyenes vádlónak, és nem vallhatta magát annak; azonban oldaltámadásával és cselvetésével veszedelmesebb és rettenetesebb ellenség volt azoknál, kik nyiltan mutatták ellenszenvüket.

Azt mondják, hogy az alexandriabeliek küldöttjei is,

jól tudva ezt, titkon fölbérelték őt nagy áron nemcsak pénzzel, hanem méltóságok reményével is, melyeket kilátásba helyeztek neki rövid időn belül, ha majd Caius Alexandriába érkezett. Ez pedig álmodozva ama időről, melyben ura jelenlétében és avval együtt a földgömbnek (mert világos volt, hogy hódolat czéljából Caius-szal oda tódul minden tekintélyes és magasrangú ember az államokban, útra kelve azok legtávolabb széleiről) legnagyobb és legnevesebb városa által fog tiszteltetni, mindent megigért.

Egy ideig tehát nem tudva a benn rejtőző ellenségről, csak a külsőktől óvakodtunk. Mikor azonban észrevettük, körültekintve kutattunk minden utatmódot, hátha sikerül valahogyan meglágyítani és kibékíteni az embert, a ki minden módon és minden oldalról ránk lő és jól czélozva talál is. Mert együtt labdázott, vívott, fürdött és reggelizett Caius-szal, és ha ez le akart feküdni, ott volt, elnyerve a komornoknak és a házi testőrség parancsnokának hivatalát, oly mértékben, mint az senki másnak nem jutott. Úgy hogy a kellő időben résen találta a császár fülét, és menten minden külső zajtól alkalmasnak annak a meghallgatására, a mit ő óhajtott.

Vádjaihoz gúnyt is füzött, egyrészt, hogy megnevettesse a hallgatókat, másrészt, hogy nekünk nagyon ártson. Mert a mi fődolognak látszott, a gúnyolódás, mellékes volt neki; a mi pedig mellékesnek látszott, a vádaskodás, első és egyedüli munkája volt. Felhúzva minden vitorlát, mint a kinek kedvező szél fú a kormány körül, duzzadt vitorlákkal előre vitorlázott, egymásután vádat vádra halmozva és füzve. Ez erősebben

hatott Caius lelkére, úgy hogy a vád emléke felejthetetlen maradt.

XXVIII. FEJEZET.

Az alexandriai zsidók küldöttjei, — köztök Philo is — emlékiratot adnak át Caiusnak.

Szorultságunkban tehát és zavarunkban, miután bár mindent megtettünk, hogy Helikont jóindulatra birjuk, az erre vezető utat nem találtuk, — minthogy senki sem mert szólni neki, vagy feléje menni nyeglesége és gőgje miatt, melylyel mindenki iránt viselkedett és egyszersmind mivel nem tudtuk, vajjon van-e oka az idegenkedésre a zsidó nemzettől, a miért urát folyton izgatta és ingerelte népünk ellen, — fölhagytunk minden további fáradozással ezirányban és arra fordítottuk figyelmünket, a mi fontosabb volt.

Elhatároztuk, hogy emlékiratot adunk át Caiusnak, mely főbb vázlatban felöleli azt, a mit szenvedtünk, és a mit elérni óhajtottunk. Ez majdnem némi kivonata volt hosszabb kérésünknek, melyet nem sokkal előbb fölterjesztettünk Agrippa király útján. Ugyanis ez épen akkor a városban tartózkodott, és Syriába készült utazni, hogy a neki adományozott királyságot elfoglalja. Mi tehát tudtunkon kívül még ámítottuk magunkat; mert eleinte mindjárt, a mint tengerre szálltunk, azt véltük, hogy biró elé megyünk, és elérjük igazainkat. Ő azonban engesztelhetetlen ellenségünk volt, a ki látszat szerint édesgetett bennünket derült tekintetével és kedélyes megszólításával. Fogadván ugyanis

bennünket a Tiberis melletti mezőn, eleinte — épen anyja kertjeiből jött ki — viszonozta üdvözlésünket, jobbjával jóindulatúlag intett felénk és Homilost, ki rendesen a küldöttségekkel foglalkozott, küldve hozzánk: «személyesen — úgymond — fogom meghallgatni ügyeteket, a mint érkezésem lesz». Úgy hogy nem csak a kik körülöttünk állottak, örültek velünk együtt, mintha már győztünk volna, hanem a mieink közül is azok, kiket a fölületes látszat megtévelyít.

Én azonban, mivel — úgy látszik — több józanságom volt, mind korom, mind egyéb műveltségem miatt, tartózkodva fogadtam azt, a minek a többiek megörültek. Miért — úgymondtam meghányva-vetve okoskodásomat — mondta akkor, hogy csak minket fog meghallgatni, bár oly sok követség volt ott, mely — úgyszólván — az egész világból jött oda? Mit akart evvel? Hiszen jól tudta, hogy zsidók vagyunk, kik beérik avval, ha nem rosszabbul bánnak velök (mint másokkal)? Hát nem jár-e közel az őrültséghez, azt vélni, hogy előjogokban is részesülhetünk egy idegen nemzethez tartozó, fiatal és korlátlan úr részéről? Inkább úgy látszott, hogy ragaszkodik Alexandria lakosainak másik részéhez, a melynek előjogokat adott már azzal is, hogy a gyorsabb döntést megigérte. Bár csak ne hagyná el a méltányos és közös hallgató szerepét és ne lenne biró helyett azoknak segítője, nekünk pedig ellenfelünk!

XXIX. FEJEZET.

A küldöttség hirt vesz, hogy Caius szobrot állít magának a jeruzsálemi templomban.

Ezeket megfontolva, remegtem belsőmben, és sem nappal, sem éjjel nem volt nyugtom. Míg így csüggedtem és a bizonytalanság miatt sóhajtottam — ismételni is veszedelmes, — hirtelen egy másik váratlan baj csapott le ránk, veszélybe ejtve nem a zsidók egyik részét, hanem általában az egész népet. Ugyanis Rómából Dicæarchiába érkeztünk, követve Caiust; ez pedig lement a tenger felé és az öböl körül időzött, otthagyva saját mezei lakait, melyek nagy számmal és fényesen diszítve voltak. Mialatt mi az ügyünkre gondoltunk — mert mindig vártuk, hogy híni fognak — oda jön egy ember, vértől elfutottan és zavarodott tekintettel, lihegve, kissé elvezetve minket a többiektől — mert a közelben voltak emberek — «Hallottátok — úgymond — a legújabbat?» Midőn pedig el akarta mondani, elakadt, mert könyek egész árjában úszott. Mikor ismét beszélni kezdett, másodszor és harmadszor is elakadt. Ezt látva, megijedtünk és kértük, hogy nyilvánítsa a dolgot, melyről azt mondta, hogy miatta ide jött.

«Csak nem azért (jöttél), hogy tanúk jelenlétében sírj». «Ha pedig a dolog megérdemli a könyeket, ne legyen csak neked részed a szomorúságban; mert már hozzászoktunk a bajokhoz». Ez csak nagynehezen ès

zokogva bár, szakadozott lélekzettel mondta: «Templomunk oda van». «Caius meghagyta, hogy állítsunk neki a szentélyben óriási nagyságú szobrot, «Jupiter» megnevezéssel». Míg mi ennek hallatára elámúltunk és a rémület folytán megdermedtünk és mozdulni sem tudtunk többé (ugyanis némán álltunk, tehetetlenül, összeroskadva, elzsibbadt testtel), mások jöttek ugyanazokkal a fájdalmas hírekkel. És azután mindnyájunk bezárkózva együttesen sirattuk egyéni, valamint közös sorscsapásainkat és aggodalmak közt megbeszéltük, — a szerencsétlen ember ugyanis nagyon beszédes — a mit az ész fölvetett. «Hogy ne legyünk mindenkinek kiszolgáltatva a nálunk uralkodó törvényellenességek folytán, tél derekán tengerre szálltunk és nem tudtuk, milyen erős tél leskelődik ránk a szárazföldön, mely sokkal terhesebb, mint a tél a tengeren. Mert ennek a természet az oka, mely az évszakokat elkülöníti; — a természet pedig üdvös; — amannak oka ellenben egy ember, ki nem gondolkodik emberileg, ki fiatal és újításokat tesz, és mindenki fölött korlátlan uralommal van felruházva. Az ifjuság pedig, mely korlátlan hatalom birtokában féktelen szenvedélyeknek enged, legyőzhetetlen baj. Vajjon szabad lesz-e az imaházak érdekében legfőbb szentélyünk elpusztítója elé menni és szájunkat kinyitni? Mert világos, hogy nem fog törődni kevésbbé nevezetes és fontos dolgokkal, a ki meggyalázta a legnevesebb és leghiresebb templomot, melyre kelet és nyugat tekint és mely nap módjára mindenhová fénylik. De még ha bátran hozzáférhetnénk is, mi egyebet várhatunk, mint kérlelhetetlen halált? Ám legyen úgy! Meg fogunk halni! mert

a dicső halál, melyet törvényeink megőrzése miatt elszenvedünk, az életnek bizonyos neme!»

«Ha pedig halálunkból semmi haszon nem fog származni, nem-e őrültség, a mellett még elveszni, még pedig, mikor követségben járunk, úgy hogy a baj inkább a küldőket éri, mint azokat, kik elszenvedik a halált? Sőt azon törzsrokonaink, kik természetüknél fogva leginkább gyülölik a rosszat, kegyeletlenséggel fognak vádolni, mert önzésből valami önérdekünkre gondoltunk, holott az összes ügyek végveszélyben forognak. Mert a kis dolgokat alája kell rendelni a nagyoknak, valamint a magánügyeket a közügyeknek, mert ha ezek elvesztek, vége van az államnak is. Mert hogyan volna részünkről kegyeletes és jogszerű dolog másképen küzdeni, mint kiemelve, hogy alexandriai polgárok vagyunk, kiket a zsidó állam általánosabb veszélye fenyeget? Mert a templom szétrombolásával félni kell, hogy az újítani és nagyokat cselekedni szerető ember kiirtatja nemzetünk általános nevét.

Minthogy e szerint mindkét ügy, mely miatt elküldettünk, eltünt, talán azt fogja valaki mondani: «Hát hogyan? nem tudtak biztos hazatérésről gondoskodni?» Ennek én azt felelném: «Vagy nincs igazi érzésed, mint egy nemes embernek, vagy pedig nem neveltek téged föl és nem gyakoroltak a szent iratokban! Mert a valóban nemes emberek telve vannak reményekkel, és a törvények jó reményeket támasztanak azokban, kik nem felszinesen foglalkoznak velük. Talán kisérlet ez a mostani nemzedékkel, hogy lássuk, hogyan viselkedik az erénynyel szemben, és vajjon tanulta-e elviselni a szerencsétlenséget erős gondolkodással, a nél-

kül, hogy előbb összeroskadna. Mindaz tehát, a mi az emberektől ered, elpusztul és pusztuljon is el! de maradjon meg lelkünkben a mentő Istenbe vetett erős hitünk, ki gyakran megmentette népét szorultságból és inségből.

XXX. FEJEZET.

Miért állítják fel a szobrot? — Helikón és Apelles.

Ilyeneket beszélgettünk majd keseregve a váratlan szerencsétlenségen, majd pedig biztatva magunkat egy csendesebb változás reményével. Kis ideig várva így szóltunk azokhoz, kik a híreket hozták: «Mit ültök nyugodtan, miután csak az imént szikrákat szórtatok fülünkbe, melyektől égünk és fölperzseltetünk, holott még el kellene mondanotok, mi birta Caiust e tettre.

Erre azt felelték: Az első és legfőbb okot ismeritek, a melyet mindenki is ismer. Istennek akar tartatni és azt gyanítja, hogy csak a zsidók fognak ellenszegülni. Ezeket ő jobban nem bánthatná meg, mint, ha a szentély méltóságát meggyalázza. Híre jár, hogy a bárhol létező templomok közül ez a legszebb, a mennyiben mérhetetlen idők óta dísze szüntelen és bőséges költekezés által mindig emeltetett. Házsártos és veszekedő ember létére arra jár az esze, hogy e szentélyt magáévá teszi. És mostan jobban van felingerelve, mint azelőtt, egy levél által, melyet Capito küldött hozzá».

«Capito adószedő volt Judæában és valahogyan haraggal viseltetik a benszülöttek iránt. Minthogy ugyanis szegényen jött volt oda és különnemű és nagy gazdag-

ságot gyűjtött össze abból, a mit lop és titokban beszed, és mert félt azután, hogy majd bevádolják: tervet koholt, melylyel rágalmazás útján szabaduljon azok vádjaitól, kiken jogtalanságot elkövetett. A következő esemény alkalmat adott neki szándéka keresztülvitelére».

«Jamniát, Judæa egyik legnépesebb városát, vegyes nép lakja; a többség ugyan zsidó, de vannak más törzsbeliek is, kik vesztünkre oda jöttek a szomszédos tartományokból. Ezek, bár zsellérek voltak, az — úgyszólván — bennszülötteket bántalmazták és bajt okoztak nekik az által, hogy a zsidóknak mindig valamely ősi szokását megsértették. Mikor ezek hallották utazóktól, hogy mennyire buzgólkodik Caius a saját istenítése ügyében, és hogy nagyon idegenkedik az egész zsidó néptől, azt gondolván, hogy megjött az alkalmas idő a támadásra, rögtönözve oltárt emelnek igen silány anyagból, sárból téglát vetve, csakhogy cselt vessenek polgártársaiknak. Jól tudták ugyanis, hogy nem fogják tűrni szokásaik megsértését, és így is történt».

«Mert a zsidók ezt látva és bosszankodva, hogy szent földjük méltósága valósággal megsemmisíttetik, összegyülekeztek és lerombolták (az oltárt). Azok pedig tüstént Capitóhoz mentek, ki az egész cselekvény szerzője volt. Ez azt gondolva, hogy váratlan előnyre tett szert, melyre régóta áhítozott, részletesen elmondta a történteket és nagyította is. Caius elolvasván a levelet, megparancsolja, hogy a tégla-oltár helyett, mely bosszantás czéljából Jamniában emeltetett, valami gazdagabbat és fényesebbet állítsanak föl a főváros templomában, (t. i.) egy óriási aranyozott szobrot. Ez ügyben a legjobb és

legbölcsebb tanácsadói voltak: a nemes származású Helikon, ki élősdi rabszolga és ravasz volt; azután Apelles, valami tragœdiai szinész, a kiről mondják, hogy első ifjusága teljében árúba bocsátotta szépségét, mikor pedig megvénült, szinész lett. Valóban mindazok, kik a színpadra lépnek, eladván magukat a nézőknek és a színházaknak, nem a szemérmet és szerénységet, hanem a legnagyobb fokú szemtelenséget és illetlenséget kedvelik. Ez okból Apelles a tanácsadó rangjára emelkedett, hogy Caius tanácskozhassék, hogy kivel együtt kell tréfát űzni, és kivel együtt énekelni; mitsem törődve az állami ügyek felügyeletével mintha mindenütt béke és törvényesség uralkodnék.

Így tehát Helikon, a skorpióhoz hasonló rabszolga, egyptomi mérgét öntötte a zsidókra, Apelles pedig aszkaloni mérget; ugyanis Aszkalónban született. Az aszkalóniták kiegyenlíthetetlen és engesztelhetetlen gyűlölettel viselkednek a Szent Föld lakosaival szemben, bár ezek szomszédjaik».

Mikor ezt hallottuk, minden szó és név mélyen megsebezte szívünket. Hanem a derék tettek derék tanácsadói nem sokkal ezután gonoszságuk jutalmát kapták. Az egyik vasra veretett Caiustól — más bűnei miatt, kínpadra hurczoltatott és kerékbe töretett egymásután, mint a koronkint visszatérő betegségeknél. Helikon pedig Claudius Germanicus Cæsar-tól öletett meg egyéb bünök miatt, melyeket ez az eszeveszett ember elkövetett. De ez mind később történt.

XXXI. FEJEZET.

Caius Petroniust bízza meg a szobor felállításával.

A levél a szobor fölállítása ügyében megiratott, még pedig nem egyszerűen, hanem a lehető legnagyobb körültekintéssel a biztonságra vonatkozólag: Meghagyja ugyanis Petroniusnak, egész Syria alvezérének, a kihez a levelet is irta volt, hogy az Euphrates melletti hadseregnek, mely szemmel tartotta a keleti királyok és népek átkelését, a felét vezesse Judæába, a szobor kiséreteül, nem oly czélból, hogy a felállítás díszét emelje, hanem, hogy, ha valaki megakadályozná, ez azonnal elveszszen.

Mit szólsz, óh uram? Előre tudva, hogy nem fogjuk tűrni, hanem, hogy paizsainkkal meg fogjuk védeni a törvényeket és meg fogunk halni ősi szokásainkért, indítsz ellenünk háborút? Mert úgy látszik, nem, mintha nem tudtad volna, mi lesz valószínüleg az eredmény, fogtál hozzá az újításhoz templomunkban, hanem jól ismerve előre a jövőt, mintha már jelen volna, és azt, a mi fog történni, mintha kezed alatt volna, vezettetted ide a sereget, hogy a szobor mindjárt bünös áldozatokkal szenteltessék föl: szerencsétlen férfiak és asszonyok vérével.

Petronius ennélfogva, a mint a parancsot végig olvasta, nagy zavarban volt; mert nem tudott ellenszegülni, félelmében — tudta ugyanis, hogy Caius engesztelhetetlen nemcsak azok iránt, kik nem tették a mit parancsolt, hanem azok iránt is, kik nem tették meg

azonnal, másrészt nem tudott könnyen belekezdeni; tudta ugyanis, hogy egy halál helyett, — ha egyáltalában lehetséges volna — szívesebben viselnek el a zsidók 10,000 halált, semhogy megengedjék, hogy megtörténjék, a mi tiltva van. Mert az összes emberek megőrzik saját szokásaikat, leginkább azonban a zsidó nép. Azt vélve ugyanis, hogy a törvények isteni jóslatok, és e tanban nevelkedve kora ifjuságuk óta, szívükben hordják a parancsolatok képmásait. Ezeknek világos nyomait és alakjait látva azután gondolataikban mindig bámulják azokat. Az idegeneket, kik tisztelettel viseltetnek azok iránt, befogadják nem kevésbbé mint saját polgártársaikat. A kik pedig eltörlik vagy kigúnyolják a törvényeket, azokat mint legnagyobb ellenségeiket gyülölik.

A parancsolatok mindegyikét annyira remegve tisztelik, hogy soha az összes emberi — hogy is mondjam? — jólétért vagy boldogságért sem szegnék meg a legcsekélyebb parancsot is. Páratlan azonban és kiváló mindnyájukban buzgólkodásuk a szentély iránt. Ennek legnagyobb bizonyítéka a következő: Kérlelhetetlen halál van kitüzve az idegenekre, kik a belső körfalon át bementek — mert a külső körfalba fölvesznek mindenkit, bárhonnan jön is.

E körülményekre tekintve, Petronius nem igen mert vállalkozni a dologra; megfontolva, mily merész tettet visz végbe. Azért mintegy tanácsülésre hiván össze lelkének összes gondolatait, mindegyiknek kutatta a véleményét, és azt találta, hogy mindnyájan egy véleményen vannak arra nézve, hogy semmit sem szabad változtatni abból, a mi kezdettől fogva meg van szen-

telve: először, mert természettől fogva igazságos és istenfélő dolog; azután a veszély miatt, mely fenyeget nemcsak Isten részéről, hanem a bántalmazott zsidók részéről is. Azon felül gondolkodóba ejtette őt a nemzet nagy népessége, melyet nem zárt körül, mint a többi népeket, egy épen neki jutott egyetlen vidék kerítése, hanem majdnem az egész földgömb; mert el van terjedve minden szárazföldön és szigeten, úgy, hogy — mint látszik — számra nézve csak kevéssel marad el a bennszülöttektől.

Nem járna-e nagy veszélylyel, annyi ezer meg ezer ellenséget magára zúdítani? Nem kellene-e félni, hogy elvtársaik mindenünnen védelmükre fognak sietni? Legyőzhetetlen baj lenne a következménye, nem is tekintve azt, hogy a Judæában lakó zsidók mérhetetlen nagy számmal vannak, erőstestüek, bátorlelküek, kik készek meghalni ősi szokásaik védelmében bátorságuknál fogva, mely — mint egynehány rágalmazójuk mondaná — barbár; valóban azonban szabad és nemes.

Azonfelül aggasztották őt a hatalmi viszonyok az Euphratesen túl; tudta ugyanis nemcsak hallomásból, hanem tapasztalatból is, hogy Babyloniát és sok más helytartóságot a zsidók foglalják el. Mert évenkint szent követek küldetnek, kik igen sok aranyat és ezüstöt, mely a zsengékből egybegyült, a templomba visznek, bejárva nehéz, járatlan és végtelen utakat, melyeket úgy tekintenek, mint országutakat, mert azt hiszik róluk, hogy istentiszteletre visznek.

Nagyon félve, hogy — mint az valószínű is volt — értesülvén az újításról a szobor felállítása ügyében,

hirtelen ellene indulnak és bekerítik, némelyek innen, mások meg amonnan, és kört képezve és egymáshoz csatlakozva a közbül fogottakkal borzasztóan bánnak, — az efféléket tehát megfontolva, félénken visszavonult. Viszont megint az ellenkező irányba tereltetett (és azt mondta): «Ez uram parancsa, a ki fiatal és a ki hiszi, hogy bármit akar, az hasznos és a mit egyszer elhatározott, az végrehajtandó, még ha a legkárosabb is, és telve van makacssággal és dölyfösséggel, és a ki átugorva az emberi természetet, már az istenek közé számítja magát. Életem veszélyben forog akár ellenkezem, akár engedek neki; csakhogy ha engedek, ez háborúval jár és a veszély talán nem biztos és nem ér utól minden körülmények között; ha pedig ellenkezem, kérlelhetetlen és bíztos a veszély Caius részéről.»

E nézetéhez csatlakoztak sokan a rómaiak közül, kik vele együtt igazgatták Syria ügyeit, tudván, hogy őket is legelőször fogja utólérni Caius haragja és büntetése, mint a kik szintén okai voltak, hogy a parancs ne hajtassék végre. Azonban a szobor elkészítése halasztást nyujtott neki alaposabb megfontolásra. Mert sem Rómából nem küldtek embert (— azt hiszem, Isten gondviseléséből, ki látatlanúl védelmezte a bántalmazottakat —), sem a Syriában levők közül nem bizott meg senkit a felügyelettel, a ki legügyesebbnek bizonyúlt, minthogy a törvényellenesség siettetésében a háború is kitört. Időt nyerve tehát a hasznosnak megfontolására — mert a hirtelen és nagy események, ha együttesen lecsapnak, gyengítik az elmét — fölszereltette a szobrot valamely szomszédos vidéken. Petronius tehát magához hivatta a legértelmesebb művésze-

ket Phœniciából, és átadja nekik az anyagot. Ezek pedig Szidonban dolgoztak rajta.

Egyszersmind magához hivatja az uralkodó zsidó papokat és kormányzókat, részint hogy kinyilatkoztassa Caius parancsait, részint hogy tanácsolja nekik, hogy hódoljanak meg uruk parancsának, és tartsák szemmel a veszélyeket! Mert készen állnak a legharcziasabb haderők Syriában, melyek el fogják borítani az egész országot halottakkal. Azt hitte ugyanis, hogy ha előbb megpuhítja ezeket, általuk a többi sokaságot is mind rá fogja bírhatni, hogy ne ellenkezzék. Azonban csalódott várakozásában, mint az természetes volt. Azt mondják, hogy első szavaira meghökkenve, a baj valódiságának hallatára azonnal le voltak sújtva, és szótlanul állva, egész könyárt hullattak, mint valami forrásból és tépték szakállukat és hajukat és így beszéltek: «Mi, fölötte boldogok, sokkal adóztunk egy szerencsés aggkornak, hogy végre lássuk azt, amit soha senki elődeink közül nem látott? Milyen szemekkel? Inkább ki fogjuk vájni szemünket és el fogjuk veszíteni nyomorúlt lelkünket és fájdalmas életünket, semhogy lássunk ilyen bajt, egy látványt, melyet nem lehet megnézni, melyet sem hallani, sem elgondolni nem szabad.»

XXXII. FEJEZET.

A zsidók arra kérik Petroniust, hogy halaszsza el a szobor felállítását.

Így keseregtek az emberek. Mikor a szent város és az egész ország lakosai hallották, hogy mi készül,

mintegy egyetlen jelszóra összesorakoztak, — a közös szenvedés adta a jelszót — együttesen kivonúltak és üresen hagyva városaikat, falvaikat és házaikat, egy rohamban Phœniciába siettek; mert épen ott volt Petronius. Mikor Petronius nehány embere látta, mint közeledik a számtalan néptömeg, sietve jelentették ezt neki oly czélból, hogy vigyázzon magára; mert háborút vártak. Mialatt elmondták neki a dolgot, ő őrizet nélkül volt. A zsidók sokasága pedig hirtelenűl, mint egy felhő, közeledett feléje és ellepte egész Phœniciát és megijesztette azokat, kik nem ismerték nemzetünk nagy népességét. És olyan nagy lárma keletkezett, jajveszéklés és mellverés kiséretében, hogy a jelenlevők füle sem birta el annak nagyságát; nem szünt meg ugyanis, mikor azok abbahagyták, hanem egyre még visszhangzott, mikor azok már csendesek voltak. Azután közeledtek Petronius felé és könyörögtek, mint azt az alkalom nekik sugallta; mert maga a szerencsétlenség tanít arra, mi teendő egy adott helyzetben.

Hat osztályra voltak osztva: öregekre, fiatalokra és fiúkra, aztán sorban öreg asszonyokra, fiatal asszonyokra és lányokra. Midőn pedig Petronius messziről látható volt, az összes osztályok, mintegy parancsra, földre borúltak és könyörgések közepette siralmasan jajveszékeltek. Mikor pedig intett nekik, hogy keljenek föl és jőjjenek közelebb, nagynehezen emelkedtek föl, sok port hintve fejükre és könyben lábadva, és hátra tett kezekkel, mint a foglyok, közeledtek feléje.

Erre odaállt a vének osztálya és így szólt: «Fegyverek nélkül vagyunk, mint látod; noha ide érkezésünkkor némelyek avval vádoltak, hogy ellenségek

vagyunk. Sőt a védő-fegyvereket, miket a természet mindenkinek adott, kezeinket, elfordítottuk oda, a hol semmit sem tehetnek, és jó czél tárgyáúl szolgáltatjuk ki testünket azoknak, kik meg akarnak ölni. Ide hoztuk feleségeinket, gyermekeinket és egész családjainkat és a Te személyedben térdre borulva Caius előtt, esdeklünk, — miután senkit sem hagytunk otthon, — hogy vagy mentsetek meg mindnyájunkat, vagy pusztítsatok el végképpen mindnyájunkat. Petronius, mi békések vagyunk természetünknél és határozott szándékunknál fogva; azonfelül a gondos gyermeknevelés is erre a viselkedésre tanított bennünket kezdettől fogva. Mikor Caius a trónra lépett, mi elsők voltunk egész Syriában, kik üdvözöltük, a mennyiben Vitelliushoz, a kitől átvetted a helytartóságot és a ki akkor városunkban időzött, küldtük az erre vonatkozó iratokat; továbbá a mi városunkból terjedt el gyorsan a hír a többi városokba, hogy itt is örömmel fogadják. Hát a mi templomunk azért fogadott el legelőször áldozatokat Caius uralkodásának tiszteletére, hogy legelőször vagy egyedül fosztassék meg ősi istentiszteletétől?

«Elmegyünk városainkból, ott hagyjuk házunkat és birtokunkat, szívesen elhozzuk butorainkat, marháinkat, drágaságainkat és egész vagyonunkat: azt fogjuk hinni, hogy ajándékul kapjuk, nem pedig hogy adjuk. Egyet kérünk mindezek fejében: hogy semmi újítás ne történjék templomunkban, hanem hogy maradjon meg úgy, a hogy átvettük dédapáinktól és őseinktől. Ha pedig nem sikerül rábirnunk, átadjuk magunkat végromlásra, hogy élve ne lássunk csapást, mely rosszabb a halálnál. Azt halljuk, hogy gyalogság és lovasság

készen áll ellenünk, ha a szobor felállításának ellenszegülünk. Senki sem oly őrült, hogy szolga létére szembe száll urával. Szíves készséggel ajánljuk fel magunkat áldozatoknak; ám öljenek meg! áldozzanak föl, vagdaljanak darabokra! kardcsapás és vérontás nélkül (részünkről), bánjanak velünk egészen mint hódítók! De mi szükség van hadseregre? személyesen meg fogjuk kezdeni az áldozást, mi kitűnő áldozárok; el fogjuk hozni a templomba feleségeinket, mi feleséggyilkosok, fivéreinket és nővéreinket, mi testvérgyilkosok, fiainkat és leányainkat, — ezt az ártatlan ifjuságot — mi gyermekgyilkosok! Annak, a ki a szomorú sorsot elviseli, szomorú szavak kellenek. Azután az áldozatok közepette állva és füródve rokonaink vérében — mert ez a fürdő illeti meg azokat, kik tisztulva mennek az alvilágba — bele fogjuk vegyíteni saját vérünket, miután levágtuk magunkat mellettük. A megholtaknak az legyen a kívánságuk, hogy Isten se nehezteljen ránk a miért kettőt akartunk elérni: hódolatot a császár iránt és a szentesitett törvények tiszteletét. Ez pedig meglesz, ha megvetve a nem élni való életet, odébb állunk. Egy igen régi mesét hallottunk, mely ránk származott Görögország történettudósaitól, a kik azt vallják, hogy a Gorgo fejének oly nagy az ereje, hogy a ki ránéz, tüstént kővé és sziklává válik. Ez — úgy látszik — a mese koholmánya; tényleg azonban a nagy és váratlan események a legnagyobb szerencsétlenséget vonják maguk után. Például: az úr haragja halált okoz, vagy a halálhoz hasonló valamit.

Azt véled-e hogy, (— bárcsak soha se történnék —) ha a mieink közül némelyek látnák, hogy a szobrot a

templomba viszik, nem változnának kővé? megmerevednének tagjaik, megmerevülnének szemeik, hogy nem is mozdulhatnának; egész testök egybekötött tagjai mind megváltoznának természetes mozgásukban. Egy utolsó, igen jogos kérést fogunk hozzád, Petronius! intézni. Nem mondjuk, hogy nem kell a parancsot teljesiteni, hanem könyörögve kérünk halasztást, hogy követséget választva elküldjük, hogy a császárhoz forduljon. Talán meggyőzzük őt a követség által, ha kiterjeszkedünk mind az Isten tiszteletére, mind az eltörölhetetlen törvények megőrzésére, mind arra, hogy ne becsüljön kevesebbre, mint az összes legtávolabbi népeket, kiknek megmaradtak ősi szokásaik, vagy arra, a mit nagyapja és dédapja határoztak, mikor szokásainkat a legnagyobb gondoskodással helyben hagyták. Talán nyájasabb lesz, ha ezeket hallja. A nagyok nézetei nem maradnak meg ugyanazok; leghamarább eltünnek azok, melyeket haragjukban vallottak. Rágalmaztak bennünket; engedd, hogy a rágalmakat megczáfoljuk. Nyomasztó dolog, vizsgálat nélkül elitéltetni.

Ha pedig nem győzzük meg, mi akadályozza azontúl, hogy ne tegye azt, a mire most is gondol. Míg el nem küldtük a követséget, ne vágd el ennyi ezer meg ezer ember jobb reményeit, melyekért buzgólkodunk, nem nyereség, hanem a vallásosság czéljából; ámbár bűnt követünk el, mikor így beszélünk; mert ugyan melyik nyereség hasznosabb a szentségnél?»

XXXIII. FEJEZET.

Ez ügyben Petronius jóakarólag és óvatosan jelentést tesz Caiusnak.

Ezeket az erőlködés és szenvedélyesség folytán zokogva és lihegve mondták el; az izzadtság csak úgy ömlött tagjaikról; szemük kiapadhatlan könyárban úszott, úgy, hogy szánakoztak rajtuk, a kik hallgatták őket, és Petronius is — mert természetére nézve jóindulatú és szende — a mondottaktól és látottaktól megindult. Mert az, a mit mondtak, fölötte igazságosnak, a látvány izgatottsága pedig szánalomkeltőnek látszott neki. Miután helyéből fölemelkedett, tanakodott tanácsosaival a teendők fölött, és látta, hogy a kik az imént határozottan ellenkeztek, most ingadoztak; a kik pedig haboztak, már nagyrészt irgalomra hajlottak; a minek megörült, noha ismerte följebbvalójának természetét és hogy az kérlelhetetlen a haragjában.

Hanem benne is — úgy látszik — voltak némi szikrái a zsidó bölcsészetnek és vallásosságnak, akár mert már régen foglalkozott velök műveltség után való vágyában, akár mert tanulmányozta azokat mióta igazgatta a tartományokat, a melyekben zsidók igen nagy számmal vannak minden városban, t. i. Ázsiát és Syriát, végre azért, mert önálló, független, és minden figyelemre méltó dolog iránt érdeklődő természeténél fogva olyan lelkületű volt.

Azonfelül — úgy látszik — a jóknak jó határozatokat sugall az Isten, melyek folytán ők, bár másoknak

használnak, maguk is hasznot húznak. Ez történt meg vele is. Mik voltak hát a határozatok? Elhatározta, hogy nem unszolja a munkásokat, hanem rábeszéli őket. hogy jól elkészítve dolgozzák ki a szobrot, törekedvén arra, a mennyire tőlük telik, hogy hosszabb idő tartamára az ne maradjon el a hírneves mintaképektől. Ugyanis a rögtönzött dolgok rendesen rövid(ebb) idő alatt végeztetnek el, ellenben a gonddal és ügyességgel készültek hosszú időt kivánnak meg. Elhatározta, hogy nem engedi meg a követséget, melyet kértek; mert veszedelmes dolog szembe nem szállni azokkal, kik az ügyeket a legfőbb úr és fejedelem elé akarták vinni. Elhatározta, hogy nem ád meg mindent a sokaságnak és nem tagad meg mindent, mert minkét dolog veszélylyel jár. Elhatározta végre, hogy levelet ír Caiushoz, melyben semmivel sem vádolja a zsidókat, de másrészt könyörgéseiket és esdekléseiket sem adja elő; a szobor felállításánál mutatkozott késedelem okául pedig felhozza egyrészt, hogy az előkészületeknek meghatározott időre van szükségük, másrészt pedig, hogy az időszak nagy alkalmat szolgáltat a megokolt halasztásra, melybe maga Caius is nem talán, hanem okvetlenül bele fog nyugodni. Ugyanis a gabonának valamint a többi összes vetésnek a gyümölcse virágzásban van. Elmondja továbbá, hogy fél, hogy az emberek, ősi szokásaik miatt kétségbe esve és az életet semmibe sem véve, elpusztítják a szántóföldeket vagy felperzselik a kalásztermést a hegyeken és a síkságban. Elmondja, hogy őrségre van szükség a termés gondosabb betakarítása czéljából, mind a gabonaneműeknél, mind a fa gyümölcsénél, Mert — a hír szerint — Caius el-

határozta, hogy az Egyptom melletti Alexandriába hajózik; azonban oly nagy fejedelem nem akar majd nyílt tengeren menni a veszélyek miatt, és a kisérő hajóhad nagy sokasága miatt, és egyszersmind testének gondozása miatt. Mindez pedig könnyűvé lesz neki, ha Ázsián és Syrián keresztül körben megy át. Minden nap ugyanis módjában lesz mind hajózni, mind pedig kikötni, különösen mert nem vontató hajókat visz magával, hanem többnyire hosszú hajókat, melyeken könnyebben hajózhatni a part mellett, valamint teherhajókkal (könnyebb) a nyílt tengeren (hajózni). Szükséges tehát mind takarmányt a barmoknak, mind bő eleséget készen tartani az összes syriai városokban, különösen pedig a part mentén. Mert oda fog érkezni nagyszámú népség szárazon és vizen, nem csak magából Rómából és Itáliából indúlva el, hanem követve őt a tartományokból sorban egész Syriáig, hivatalnokok, katonaság; még pedig lovasság, gyalogság, hajóslegénység, végre a szolgák hada, mely nem kisebb számú a katonaságnál. Gondoskodni kell nem csak a szükséghez mért eleségszállításról, hanem dús fölöslegről is, melyet Caius megkíván. Ha Caius elolvassa e levelet, talán nem csak nem fog neheztelni rám, hanem dícsérni is fog előrelátásomért, mert a halogatás nem a zsidók kedvéért történt, hanem a termés betakarítása czéljából.

XXXIV. FEJEZET.

Caius haragszik a késedelem miatt. Válaszol Petroniusnak.

Miután tanácsosai helyeselték a tervét, megiratja a levelet és továbbítására serény embereket szemel ki, kik gyorsan tudnak utazni. Mikor ezek megérkeztek, átadták a levelet. Caius pedig még olvasás közben felduzzadt és haragosan megjegyzéseket tett minden egyes pontra. Mikor már végig olvasta, összecsapta kezeit és azt mondta: «Bizonyára, Petronius, nem tanultál szót fogadni a császárnak! A magas hivatalok, melyekre egymásután jutottál, kevélylyé tettek. A jelen pillanatig — úgy látszik — hallomásból sem ismered Caiust; nem sokára majd megismerkedel vele! Gondod van ugyanis a zsidóknak, az általam leginkább gyülölt népnek, ősi szokásaira, ellenben nem törődöl az uralkodónak fejedelmi parancsaival! Megijedtél a néptömegtől! Hát nem volt nálad a haderő, melytől félnek a keleti népek és élükön a parthusok? Hanem könyörültél rajtuk! E szerint inkább engedtél a szánalomnak, mint Cajusnak? Most mented magad az aratás idejével; nem sokára fejed árán el fogod ismerni, hogy ez rossz mentség! Okul felhozod a termés betakarítását és az előkészületeket az odajövetelemre! Még ha teljes terméketlenség uralkodott is Judæában, hát nem voltak oly nagy és oly gazdag tartományok a szomszédságban, a melyek a szükséges dolgokat szolgáltatni és az egyik tartomány hiányát kipótolni képesek? Hanem minek beszélek, mielőtt cselekszem? Minek vegyék

észre előbb némelyek, hogy én mit gondolok? A ki el akarja venni jutalmát, tudja azt meg első sorban a saját sorsától! Nem szólok többet a dologról! de megtartom emlékezetemben!

És egy kis ideig várva, tollba mondta egyik titkárjának a Petroniusnak szóló levelet, megdicsérvén őt, látszat szerint, okosságáért és a jövőnek alapos megfigyeléséért. Ugyanis nagyon is óvatos volt a helytartókkal szemben, mert látta, hogy rendelkezésükre áll az alkalom a fellázadásra, különösen azoknak, kik a nagy tartományokban vannak és nagy seregek fölött parancsnokolnak, a milyenek voltak az Euphrátes mellett Syria irányában.

Hizelgett tehát neki szavakkal és betűkkel és bár erősen haragudott, eltette alkalmas időre gyűlöletét. A levél végén azután felhivja, hogy semmivel se gondoljon annyira, mint a szobor gyorsabb felállításával; akkor ugyanis (akár valószínű, akár igaz volt a mentség) már be lehetett fejezve a termés betakarítása.

XXXV. FEJEZET.

Herodes Agrippa belebonyolódik az ügybe.

Azonban nem sokkal ezután Rómába érkezett Agrippa, a király, hogy szokása szerint üdvözölje Caiust. Az egyáltalában nem tudott semmit Petronius leveléről, azonban Caius szokatlan mozdulataiból és nyugtalan tekintetéből alattomban hamvadó haragját gyanította. Azért újból és újból vizsgálta és kutatta önmagát minden irány-

ban és mindenre, kicsire és nagyra egyaránt kiterjesztette vizsgálatát, hátha tett vagy mondott valami illetlent. Minthogy azonban semmit sem talált, sejtette (— és ez természetes volt, —) hogy Caius másokra haragszik. Midőn azonban ismét látta, hogy ferdén néz rá és a jelenlevők közül senkire vagy csak ő reá szegzi szemét, félelem fogta el és habár sokszor gondolt arra, hogy kérdést intéz hozzá, visszatartotta magát, ekképen okoskodva: Talán a másnak szóló fenyegetést is magam vonom magamra, és kiváncsi, hirtelenkedő és vakmerő ember hirére teszek szert.

Mikor tehát Caius látta ijedtségét és zavarát (mert képes volt a külső tekintetből kiismerni az embernek szándékát és érzését —) «zavarban vagy — úgy mond — oh Agrippa? Megszabadítlak zavarodtól. Noha annyi ideig velem együtt éltél, még sem tudtad, hogy nem csak hangommal, hanem szememmel is beszélek, és így mindent jobban vagy nem kevésbbé jelzek? A te derék és jó polgártársaid, az egyedüli nemzet a világon, mely nem tartja Caiust istennek, úgy látszik, már mint lázadók akarnak meghalni; mert mikor megparancsoltam, hogy Jupiter szobra állíttassék föl a templomban, összeállt az egész nép és elhagyta városát és országát, a könyörgés ürügye alatt, tényleg azonban, hogy szembe szálljanak parancsaimmal.»

Midőn még más vádakat is akart emelni, félelmében Agrippa mindennemű színt öltött és egyszerre vér futotta el, sárga és kék volt. Feje búbjától lábáig borzongás fogta el őt, remegés és megrázkodás összetörte minden részét és tagját; teste inai engedtek és

meglazultak, ő maga összeroskadt és végre ájulás folytán majdnem földre esik, ha a körülötte állók közül egynehányan fel nem fogják.

Parancsszóra haza vitték hordágyon, anélkül, hogy valamit érzett volna a kábultság miatt, melyet az egyszerre lecsapott bajok okoztak. Caius erre még jobban elkeseredett és még fokozta gyűlöletét népünk iránt. «Ha — úgy mond — Agrippa, ki legbensőbb barátom és kit annyi jótétemény fűz én hozzám, rabja az ősi szokásoknak, hogy egy szót sem tud hallani ellenök, hanem gyengeségből majdnem meghalt: mit kell várni a többiekre nézve, kiket nem vonz semmiféle erő az ellenkező irányba?»

Az első napon és a második nap nagyobb részében Agrippa nehéz kábultságtól elnyomva, semmit sem ismert meg abból, a mi körülötte volt. Hanem késő délután este felé kicsit felemelte fejét, rövid időre kinyitotta bágyadt szemét, és gyenge és homályos látással a környékére nézett, a nélkül azonban, hogy már megtudta volna ismerni jól az egyes alakokat. Ismét álomba merülve nyugodt volt, mert jobb helyzetbe jutott, mint azelőtt, mint azt következtetni lehetett lélekzetéből és testének állapotából.

Mikor azután fölébredt, kérdezte: «Hol vagyok most? Csak nem Caiusnál? Csak nincs itt maga a császár?» Azt felelték neki: «Légy nyugodt! A magad házában vagy; Caius nincs itt. Többet pihentél, semhogy tovább aludhatnál! Hanem fordulj és fölemelkedve támaszkodjál könyöködre, ismerd meg a jelenlevőket! Mindnyájan a tieid; barátaid, szabadosaid és szolgáid közül azok, kik leginkább tisztelnek és viszont is tisz-

teltetnek.» Agrippa — ugyanis már kezdett magához térni — észre vette mindegyikben a rokonszenvet. Midőn azután az orvosok elrendelték, hogy többen távozzanak, hogy kenőcsök és alkalmas táplálék által visszanyerje testi erejét, «nemde — úgy mond — most nagyon kell figyelnetek egy nekem való gondosabb életmódra? Hát nem elégséges nekem, szerencsétlennek, csillapítani az éhséget, a szükséges eledel egyszerű és mértékletesség dolgában pontosan kimért élvezetével? De még ezeket sem élvezném, hacsak nem az utolsó segítségért, melyről elmém azt sugallja nekem, hogy nyújtsam sanyargatott népemnek.» Igy tehát könyeket hullatva és a szükséges eledelre, mellékétel nélkül, szorítkozva, még a felajánlott bort sem tűrte, hanem megízlelte a vizet, és azt mondta: Megkapta — úgy mond — szegény gyomrom a kölcsönt, melyet visszakövetelt! De nekem most mi egyebet kell tennem, mint folyamodnom Caiushoz a jelen helyzet ügyében.

XXXVI. FEJEZET.

Agrippa könyörgő levelet ir Caiusnak.

Irótáblát vett és következőképen irt hozzá: «A személyes találkozástól, oh! Uram, visszatartott engem félelem és szemérem; amaz elhárította tőlem a fenyegetést, emez pedig bámulatba ejtett méltóságod nagyságával. Levelem ki fogja tüntetni kérésemet, melyet olajág gyanánt tartok elibéd. Minden emberrel, — oh császár, — vele született a hazaszeretet és a hazai tör-

vények tisztelete. És e tekintetben nem szorúlsz oktatásomra, te, ki szenvedélyesen szereted hazádat, és szenvedélyesen tiszteled az ősi szokásokat. Mindenkinek a saját ősi szokásai tetszenek szépeknek, ha nem is azok igazság szerint; mert ezeket a dolgokat nem annyira észszel, mint inkább a jó indulat érzésével ítélik meg. Én — mint tudod — zsidónak születtem. Szülővárosom Jeruzsálem, melyben a legfelső Isten temploma áll. Dédatyám, őseim királyok voltak, kik közül a legtöbbben főpapoknak neveztettek, mert a papi hivatalt fölibe helyezték a királyi hatalomnak, és mert azt hitték, hogy a mennyível hatalmasabb az Isten, mint az emberek, ép annyival kiválóbb a főpapi méltóság a királyságnál. Az ugyanis Isten tiszteletével, ez pedig az emberekről való gondoskodással foglalkozik. Minthogy sorsom az ilyen néphez, hazához és templomhoz fűzött, mindnyájuk nevében esedezem; a népért, hogy ne jusson olyan hírbe, mely ellenkezik a valósággal; ugyanis kezdettől fogva a legnagyobb tisztelettel és kegyelettel viselkedik egész családod iránt. Mert a mennyire csak módjában van és lehetséges a törvények értelmében tiszteletét kifejezni, egyáltalában nem marad el egy ázsiai vagy európai néptől sem: imáira nézve, a szentelt ajándékok fölszerelésére nézve, az áldozatok számára nézve, melyeket nem csak az állami ünnepeken, hanem folytonosan minden nap hoznak. Ezek útján nem annyira szájukkal és nyelvükkel, mint inkább szívük belső érzésével nyilvánítják tiszteletüket, és nem csak mondják, hogy a császár hívei, hanem valóban azok.

A szent városra vonatkozólag el kell mondanom az ide

tartozókat. Az, mint már mondtam, szülővárosom, és egyszersmind nem csak fővárosa Judaea országának, hanem a legtöbb országnak is, a gyarmatok által, melyeket alkalom adtán alapított a szomszédos Egyptomban, Phoeniciában, a többi Syriában és abban melynek neve Coelosyria, nemkülömben a messze vidéken benépesített Pamphyliában, Kilikiában, Kis-Ázsia legnagyobb részében Bithyniáig, és a Pontus félreeső helyein, szintúgy Európában, Thessáliában, Bœotiában, Makedoniában, Aetoliában, Attikában, Argosban, Korinthosban, a Peloponnesos legtöbb es leggazdagabb helyein. És nem csak a szárazföldi országok telvék zsidó gyarmatokkal, hanem a nevezetesebb szigetek: Euboea, Cyprus, Créta.

Mellőzőm az országokat az Euphrátesen túl. Mindnyájukban, egy csekély rész kivételével, Babylóniában, továbbá a többi helytartóságokban, melyeknek köröskörül virágzó földjük van, zsidó lakosok vannak. Úgy hogy, ha hazám jóindulatodban részesülne, nem egy város érezné e jótéteményt, hanem számtalan más városok is, melyeket a földgömb minden egyes tájékán alapítottak Európában, Ázsiában, a szárazföldön, a szigeteken, a partvidéken és a belföldön. És jól illik kiváló szerencséd nagyságához, egy város boldogítása által számtalan más városra árasztani jótéteményeidet, hogy a földgömb összes részeiben énekeljék meg dicsőségedet és hangozzék vissza a hála irántad és dicséreted.

Egynehány barátod szülővárosát méltattad a teljes római polgárjogra, és a kik az imént rabszolgák voltak, urak lettek mások fölött; azok pedig, kik által ez tör-

tént, többet vagy legalább nem kevésbbé örülnek, mint azok, kik a kedvezményt élvezik. Én azokhoz tartozom, kik tudják, hogy van uram és parancsolóm, valamint azokhoz, a kiket baráti rangra emeltél; tekintélyben nem sok ember, jóindulatban egy sem múl felül, sőt — mondhatom — e tekintetben a legelső vagyok. Noha talán természetemnél fogva és a sok jótéteménynél fogva, melyekkel elhalmoztál, bátran kérhettem volna magam is hazám számára, ha nem is a római polgárjogot, de legalább szabadságot és adómentességet, mégsem merészeltem ilyes valamit kérni, hanem a legkönnyebbet, a kegyet, melynek megadása nem jár károddal, melynek elnyerése azonban fölötte hasznos hazámra nézve.

Mert mi is lehetne nagyobb jó az alattvalókra, mint uralkodójuk jóindulata? Először, óh császár, Jeruzsálemben hirdettetett ki várva várt trónralépésed, és a szent városból terjedt el a hír a két rendbéli szárazföldeken.

Már ezért is megérdemli, hogy nálad előjogban részesüljön. Mert valamint a családokban a legidősebb gyermekek kapják a korelsőséget, mivel legelőször ők adták szülőiknek az atya és anya nevét: egyazon módon, mivel a keleti városok közül legelőször ez nevezett téged császárnak, joggal több jóban, ha pedig nem, legalább annyiban részesül.

Miután ennyiben előadtam igazaimat és egyszersmind kérésemet hazám ügyében, végtére kérésemhez jutottam a templom ügyében. Ez a templom, óh Caius uram, kezdettől fogva semmiféle, emberkézzel csinált, alakot nem fogadott be, mivel Istennek a székhelye,

Mert festmények és szobrok az érzékileg észrevehető istenek utánzatai; a mi őseink pedig szentségtelen dolognak tartották a láthatatlan Isten képét festeni vagy idomítani. Agrippa — a te nagyatyád — idejövetelével fejezte ki tiszteletét a templom iránt; Augustus pedig az által, hogy levél útján megparancsolta, hogy a zsengéket mindenünnen oda küldjék, valamint a folytonos áldozatok által. És a te ősnagyanyád.....!

Ennélfogva senki, sem görög, sem külföldi, sem helytartó, sem király, sem engeszhetetlen ellenség, sem lázadás, sem háború, sem meghódítás, sem pusztulás, sem más létező valami, nem eszközölt ki olyan nagy újítást a templomra nézve, hogy képet vagy szobrot vagy más valamit, a mit emberi kéz csinált, állított volna fel a templomban. Mert bár ellenséges érzelmeik folytán gyűlölték a lakósokat, mégis bizonyos szemérem és félelem szállta meg őket, hogy ne töröljenek el semmit, a mi kezdettől fogva ősi szokás a mindenség alkotójának és atyjának tiszteletére vonatkozólag. Mert tudták, hogy ebből és a hasonlónemü eljárásból keletkeznek az Istentől rendelt csapások menthetetlen bajai. Ez okból óvakodtak istentelen magot vetni, félvén, hogy végromlásukra kénytelenek lesznek a gyümölcsét is betakarítani.»

XXXVII. FEJEZET.

Folytatás.

«Hanem minek idézek idegen tanúkat, mikor ide állíthatok sokakat közel rokonaid közül? Marcus Agrippa, nagyatyád anyád részéről, a mint Judaeában megérkezett, mikor nagyatyám Herodes uralkodott az ország fölött, illőnek tartotta, hogy a tengertől a belföldön fekvő fővárosba fölmenjen. Miután megtekintette a templomot, a papok díszét és az ország lakósainak a vallásosságát, bámult, mert úgy vélte, hogy fölötte tisztes és leirhatatlan dolgokat látott; és barátaival, kik őt akkor kisérték, másról nem beszélt, mint a templomnak és mindannak a mi hozzá tartozik, dícséretéről. A hány napot csak töltött a városban Herodes iránt való szeretetében, meglátogatta a szenthelyet, gyönyörködve a látványon, melyet nyujtott az épület fölszerelése, az áldozatok, az Isten tisztelet szertartásai, a rend, a főpap tisztelete, valahányszor a szent öltözet díszét fölvette és előkészületeket tett az áldozásra. Miután tőle telhetőleg szent ajándékokkal díszítette a templomot, és a lakósokat sok hasznos jótéteményben részesítette, és miután nagyban magasztalta Herodest és viszont is végtelenül magasztaltatott, elkisértetett a kikötőkig nem egy várostól, hanem az egész országtól, mely alkalommal virágokat szórtak elibe és csodálták istenfélelmét.

Továbbá mit tett másik nagyatyád, Tiberius császár? Nem látszik-e, hogy hasonlóan járt el? Legalább a 23

évben, a mely idő alatt császár volt, a templomban az ősidőktől fogva átszármazott istentiszteletet megtartotta és abból semmit sem törölt el vagy változtatott.»

XXXVIII. FEJEZET.

Folytatás.

«Elmondhatom azonfelül nagylelkűségének egyik tényét; ámbár, mikor élt, számos bajt okozott nekem. De az igazság kedves és becses előtted. A helytartók sorából Pilatus jelöltetett ki Judaea kormányzójává. Ez nem annyira Tiberius tisztelete czéljából, mint inkább, hogy szomorúságot okozzon a népnek, Herodes palotájában, mely a szent városban volt, aranyozott paizsokot állíttatott fel, melyeken sem alak, sem más tiltott dolog nem volt, bizonyos szükséges feliraton kívül, mely ezt a kettőt jelölte: a felállítónak és annak a nevét, kinek tiszteletére történt a felállítás. Mikor a tömeg ezt észrevette és közhírré lett a dolog, a maguk élére állítva a király négy fiát, kik rangban és szerencsében nem maradtak el a királyoktól, továbbá annak többi ivadékát és a méltóságokat, kik velük voltak, felszólitották, hogy törölje el ujítását a paizsokat illetőleg és ne változtasson az ősi szokásokon, melyeket azelőtt minden időben változatlanul megőriztek mind a királyok, mind a császárok.

Mikor durván felelt — ugyanis természeténél fogva hajthatatlan és makacssága mellett kérlelhetetlen

volt — hangosan oda szóltak neki: «Ne lázíts fel, ne hozz reánk háborút, ne bontsd fel a békét.» Az ősi törvények megbecstelenítése, nem tisztelet a császár iránt. Ne használd fel Tiberiust ürügyül a nép bántalmazására; Tiberius nem akar semmit sem eltörülni ősi szokásainkból. Ha pedig azt mondod, hogy igen, — magad mutasd vagy parancsát, vagy levelét, vagy hasonló valamit, hogy többé ne legyünk terhedre, hanem követeket választva urunkhoz forduljunk kérésünkkel».

Ez utolsó szavak leginkább elkeserítették, mert félt, hogy valóban követséget küldve, egyéb helytartói működéséből nyilvánosságra hozzák és tárgyalják megvesztegethetőségét, dölyfösségét, rablásait, bántalmazásait, sértéseit, itélet nélkül való folytonos gyikosságait, végtelen és elviselhetetlen kegyetlenségét. Felbőszülve és mély haragú lévén, nagy zavarban volt, mert egyrészt nem volt bátorsága lerontani, a mit felállított, másrészt nem akart alattvalóinak örömet szerezni, és mert jól ismerte Tiberius szilárdságát ez ügyben. Mikor az előkelők ezt látták és felismerték, hogy megbánja ugyan a tettét, de mégsem akarja, hogy ez róla látszassék, Tiberiushoz könyörgő levelet irtak. Mikor ez elolvasta a leveleket, hogyan beszélt Pilatusról? Hogyan fenyegetődzött? Hogy mennyire haragudott, — (ámbár nem egy könnyen vett rajta erőt a harag), fölösleges elmondani, minthogy a tett magában véve hangosan szólt. A nélkül, hogy másnapra halasztotta volna, azonnal irt neki, sok szemrehányást tett neki vakmerőségéért és megdorgálta; azonfelül meghagyta neki, hogy távolítsa el azonnal a paizsokat és vitesse el a főváros-

ból a tenger melletti Caesareába, (mely nagyatyjáról «Augusta»-nak neveztetett), hogy felállíttassanak Augustus templomában! Ez meg is történt. Így két dolog maradt meg: a tisztelet a császár iránt és a város ősi szokásai iránt.»

XXXIX. FEJEZET.

Folytatás.

«Akkor paizsokról volt szó, melyekre semmi képmás sem volt festve; most azonban óriási szobrot állítanak. Azonfelül akkor a kormányzók házában történt a felállítás; ezt pedig — mint mondják — a templom belsejében, magában a belső szentélyben szándékozzák felállítani, melybe a főpap évenkint egyszer megy be, csak az úgy nevezett böjtnapon, hogy tömjént füstöljön és ősi szokás szerint Istenhez könyörögjön javak bőségéért, áldott évért és békéért az összes emberek számára. És ha megtörténnék, hogy valaki, nem mondom a többi zsidók közül, hanem a papok közül is, kik rangban mindjárt a főpap után következnek, akár egymagában, akár a főpáppal együtt bemenne, sőt ha maga a főpap az év két napján, vagy pedig ugyanazon a napon háromszor vagy négyszer bemenne, kérlelhetetlen halál várna rá. Olyan nagy volt a szentélyre vonatkozólag a törvényhozó óvatossága, a ki azt akarta, hogy hozzáférhetetlen és érintetlen maradjon!

Mint gondolsz, hány halált tűrnének el szivesen azok, kik eziránt kegyelettel viselkednek, ha látnák.

hogy a szobrot beviszik? Nekem úgy tetszik, hogy lemészárolnák egész családjukat feleségestül, gyermekestül, hogy azután hozzátartozóik holttetemei fölött önmagukat is megöljék.

Tiberius tehát így rendelkezett volt. És mit tett dédapád, a legjobb császár, ki valaha uralkodott, ki vitézsége és szerencséje miatt először neveztetett Augustusnak, ki mindenfelé árasztotta a békét szárazon és vizen a világ véghatáráig? Nemde, mikor értesült a templom viszonyairól és hogy nincs benne emberkéz alkotta képmás, a láthatatlan természet látható utánzata, bámulatának és tiszteletének adott kifejezést? Minthogy nem ajka szélével izlelte a bölcsészetet, hanem bővebben gyönyörködött benne, és majdnem minden nap élvezte, át meg át gondolta a bölcsészet utasításait, részint az által, hogy visszaemlékezett arra, mit elméje előbb elsajátított, részint a körülötte levő tudósokkal való társalgás által. Ugyanis az étkezés alatti beszélgetéseknél a legtöbb idő a tudományra fordíttatott, hogy benső barátjainak nemcsak teste, hanem lelke is táplálkozzék.»

XL. FEJEZET.

Folytatás.

«Bár bővebb érveléssel bizonyíthatnám Augustus dédapád érzületét, be fogom érni két dolog említésével. Először is, mikor megtudta, hogy az ázsiai tartományok helytartói nem veszik figyelembe a szent zsen-

géket, meghagyta, hogy csak a zsidóknak engedjék meg, hogy társas vigalmakra gyülekezzenek; mert ezek nem gyülekezetek, melyeken dőzsölés és részegség folytán összeállnak, hogy a békét megzavarják, hanem a józanság és igazságosság iskolái azok számára, kik gyakorolják az erényt és összehordják évenkint a zsengéket, melyekből bemutatják az áldozatokat, szent követeket küldve a jeruzsálemi templomba.

Azután megparancsolta, hogy senki se állja útját a zsidóknak, mikor gyülekeznek, járulékaikat összehordják és ezeket ősi szokás szerint Jeruzsálembe küldik. Mert ez volt a parancsa, ha nem is szó szerint, de tényleg. Alább közlök egy levelet, hogy téged, uram, meggyőzzelek, egy levelet, melyet Cajus Norbanus Flaccus irt, és a melyben elmondja, mit irt neki a császár. A levél másolata a következő:

«Cajus Norbanus Proconsul üdvözletét küldi az ephesosbeliek hatóságainak!»

«A császár azt irja nekem, hogy a zsidók, bárhol legyenek is, saját régi szokásukhoz híven, összegyülekeznek és pénzt gyüjtenek, melyet Jeruzsálembe küldenek.

Akarja, hogy ebben ne akadályozzák meg őket. Megirom tehát nektek, hogy tudjátok, hogy parancsolom, hogy ez így legyen.»

Nem világos bizonyítéka ez, óh császár, Augustus indulatának, melyet szentélyünk tisztelete ügyében tanusított; a mennyiben nem akarta, hogy a gyülekezetekről szoló általános szabály szerint tiltassanak meg a zsidóknak az egy helyen való gyűlések, melyeket a zsengék és más istentisztelet czéljából rendeznek?

Van még egy másik, nem kisebb értékű világos bizonyítékunk Augustus érzületéről. Elrendelte ugyanis, hogy saját jövedelméből mutassanak be tökéletes égőáldozatot a legfelsőbb Istennek minden napon, melyeket máig is bemutatnak (— az áldozatok: két juh és egy bika, melyekkel Augustus az oltárt ékesítette —) jól tudván, hogy ott nincs sem nyilvános, sem titkos képmás. Hogy azonban jó reményekben részesüljön és tökéletes jót élvezzen, ez a nagy fejedelem, kit a bölcsészetben senki sem múlt felül, úgy gondolkozott, hogy itt a földön el kell különíteni egy kiváló helyet szentélyül a láthatatlan Isten számára, mely semmi képmást ne foglaljon magában.

Ilyen kiváló férfi útmutatása mellett a vallásosságban, Julia Augusta dédanyád is földiszítette a templomot csészékkel és kelyhekkel és a legfényesebb ajándékok sokaságával. Mi lelte őt is? hiszen benn nem volt semmi képmás? Ugyanis az asszonyok elméje némileg gyengébb, a mennyiben az érzéki dolgokon kívül nem bir semmi észszel észrevehetőt felfogni. Ez asszony azonban, valamint minden más dologban úgy ebben is különbözött egész nemétől, mert természetéből és a gyakorlatból eredő tiszta műveltsége által megférfiasodott az értelme, mely azután olyan élesen látott, hogy jobban fogta fel a nem — érzéki dolgokat mint az érzékieket, és az utóbbiakat amazok árnyékának tartotta.»

LXI. FEJEZET.

Folytatás.

«Birtokában lévén ilyen bizonyítékoknak az érzületről, melyet irántunk táplált családod és rokonságod, melyekből keletkeztél, kifakadtál és olyan nagyra nőttél, (kérlek) tartsd meg azt, a mit azok mindegyike megtartott. Pártját fogják a mi törvényeinknek császárok a császárral szemben, fenségesek a fenségessel szemben, nagyatyák és ősök az utóddal szemben, többen egygyel szemben, majdnem így szólván:

«Ne rontsad le azt, a mi határozatainkban törvényesen fennáll és a mai napig megőriztetett!» Mert még ha semmi baj sem áll elő amazok eltörléséből, de már a jövőnek bizonytalansága sincs egészen veszély nélkül még a legbátrabb emberre nézve sem, hacsak nem megvetője az istenségnek.

Ha fel akarnám sorolni jótéteményeidet irányomban, elfogyna az idő; nem is említve azt, hogy nem illik, hogy az, a ki valamely ügyben eljárt, más mellékes dologról tegyen említést. De még ha hallgatnék is, a dolgok maguk kiáltanának hangosan. Te kiszabadítottál engem, mikor bilincsekben voltam. Ki nem tudja azt? Ne verj engem, óh császár súlyosabb bilincsre! Mert a leoldott bilincsek testem egyik részét vették körül; de a melyek most rám várnak, a lélek bilincsei és ezek azt egészen le fogják nyomni. A halál félelmét, mely fenyegetett, eltávolítottad és föléleszteltél engem, ki félelemből meg voltam halva, mintegy halottaimból

feltámasztottál! Tartsd fenn kegyelmedet irányomban, óh császár, hogy a te Agrippád ne mondjon le életéről! Mert úgy fog tetszeni, hogy nem menekülés czéljából szabadultam ki, hanem inkább, hogy súlyosabb csapások elviselése után feltünőbb módon meghaljak.

A legjobb és legboldogabb emberi sorssal kedveskedtél nekem, a királyi hatalommal, eleinte csak egy ország fölött, azután pedig még egy nagyobb ország fölött, azáltal hogy hozzácsatoltad az úgynevezett Trachonitiszt és Galilaeát. Ne akarj tehát, miután kegyességed folytán bőséghez jutottam, a szükségestől megfosztani! és miután a legtávolabbra tündöklő fény felé vezettél, ne dobj le újból a legmélyebb sötétségbe! Szívesen otthagyom ama díszt, nem irtózom iménti helyzetemtől; mindent oda adok egy dologért, t. i. hogy ne essék változtatás ősi szokásainkon. Mert mit mondanának rólam akár törzsrokonaimnál, akár a többi embereknél mind? Mert kettő közül okvetlenül az egyiket fogják gondolni, vagy hogy árulója vagyok enyéimnek, vagy hogy többé nem vagyok barátod mint azelőtt. Valjon ezeknél érhetne engem nagyobb baj? Mert ha még helyet foglalok barátaid sorában, az árulás hirébe fogok jutni, ha t. i. sem hazám nem marad menten minden szenvedéstől, sem a templom menten minden érintéstől. Mert ti nagyok megvéditek barátaitoknak és a hozzátok menekülőknek ügyeit császári fenségtekkel. Ha azonban titkon valami gyűlölség szállta meg elmédet, ne vess börtönbe, mint Tiberius tette, hanem egyúttal megszüntetve az aggodalmat, hogy valaha ismét börtönbe vetnek, ölj meg azonnal!

Mert mi hasznom van az életből nekem, kinek egy reménye volt az üdvre, a Te jóakaratod?»

XLII. FEJEZET.

E könyörgések folytán Caius haragja kissé lecsillapodik. — Mégis új szobrot készíttet Rómában.

Miután e levelet megirta és lepecsételte, elküldte Caiushoz és bezárkozva otthon maradt, aggódva, leverve és azon gondolkodva, melyik volna a legjobb mód, hogy vele személyesen találkozzék. Mert nem csekély veszélyben, hanem a kiűzés, rabszolgaság és teljes pusztulás veszélyében forogtak nem csak a szentföld lakósai, hanem a földgömb bármely részében lakó zsidók.

Miután Caius vette a levelet és elolvasta, minden egyes pontnál fel volt bőszülve, mert akarata nem hajtatott végre; egyszersmind megindították őt a jog védelmezései és a könyörgések, és Agrippát egyrészt dicsérte, másrészt pedig gáncsolta. Hibáztatta őt tulságos hízelgése miatt törzsrokonai irányában, a kik az emberek közül egyedül lázadnak föl és vonakodnak őt Istennek elismerni; másrészt megdicsérte őt, a miért semmit sem titkol és rejt el magában; ez pedig igen előkelő és nemes gondolkozású jellem bizonyítéka. Miután megnyugodott, látszólag kedvező feleletre méltatta Agrippát és megajándékozta őt a legmagasabb és legnagyobb kegygyel, hogy t. i. többé nem állíttatik fel a szobor. És levélben meghagyja Publius Petronius-

nak, Syria helytartójának, hogy a zsidók templomában semmi újabb változást ne tegyen. Mindamellett, a mikor ezt tette, nem részesítette őt teljes kegyben, hanem bele vegyített nyomasztóbb félelmet; mert levelében hozzátette:

«Ha azonban némelyek a szomszédos városokban, a főváros kivételével, oltárokat vagy szentélyeket vagy valami képeket vagy szobrokat akarnak állítani tiszteletemre és enyéim tiszteletére, és ebben megakadályoztatnak, büntesse meg azonnal vagy vonja felelősségre azokat, kik őket meggátolták.» Ez pedig nem volt egyéb mint lázadásoknak és polgárháborúknak kezdete és a kedvezménynek, melyről az látszott, hogy egyenesen nyújtja, kerülő úton való eltörlése. Mert valószinű volt, hogy némelyek, nem annyira Caius iránt való tiszteletből, mint inkább a zsidókkal való versengés czéljából, el fogják árasztani az egész országot szobrokkal; továbbá hogy a zsidók, saját szemükkel látván ősi szokásaik megsemmisítését, bár ők a világ legtürelmesebb emberei, ezt nem fogják elviselni és hogy végre Caius, a lázadók legszigorúbb büntetése után, újból felállíttatja a szobrot a templomban. Mégis Isten előrelátása és gondviselése folytán, ki mindenre ügyel és mindent igazságosan kormányoz, senki a szomszédok közül nem okozott semmi zavargást, úgy hogy nem állt be a kényszerhelyzet, melynek folytán kisebbszerű gáncs helyett a legkérlelhetetlenebb csapásoknak kellett volna rájuk háramolniok.

Azt mondhatná valaki: mit használt ez? Mert bár amazok nyugton maradtak, Caius nem nyugodott, hanem már megbánta a kegyét és fölélesztette előbbi

vágyát. Ugyanis más szobrot készíttet, érczből és aranyozva, Rómában, mitsem törődve a Szidonban készülővel, hogy a sürgetésével meg ne rémítse a tömeget, hanem hogy, míg emez nyugodt és félretesz minden gyanút, a szobrot a legnagyobb csendben és titokban hajókon szállítsa és a nép figyelmét kikerülve, hirtelen felállítsa.

XLIII. FEJEZET.

Caius ingadozó jelleme. — A Jeruzsálemben felállított szobor neve.

Szándéka volt ezt tenni, Egyptomba való utaztában elhajózva a tengerpart mellett. Mert kimondhatatlan vágy szállta őt meg Alexandria után, a hová a legnagyobb sietséggel jutni és, ha majd oda érkezett, hosszú időig időzni iparkodott, azt vélvén, hogy az istenitést, melyről álmodozott, egyedül ez a város hozta létre és növesztette nagyra és hogy a többi városoknak mintául szolgált imádásában, mert ez a legnagyobb város és a földgömb szép pontján fekszik. Ugyanis az alábbvaló emberek és falvak törekszenek utánozni a nagy emberek és városok szokásait.

Különben természeténél fogva minden más dologban sem volt megbízható, úgy hogy, ha valami jót tett is, azonnal megbánta és valami utat-módot keresett, hogy az is eltöröltessék (még pedig) nagyobb boszantás és bántalom kiséretében. Például: egynehány foglyot felszabadított és minden ok nélkül újból megkötözte-

tett és ezáltal az előbbinél súlyosabb szerencsétlenséget hozott rájuk, a váratlanságból származó szerencsétlenséget. Másokat megint számkivetésre itélt el, kik a halált várták, nem mintha öntudatában lettek volna annak, hogy halálra vagy egyáltalában bármely súlyosabb büntetésre méltót elkövettek, hanem mert bírájuk tulságos kegyetlensége miatt nem várták azt, hogy meg fognak menekülni. Ez emberekre nézve a számkivetés nyereség volt és egyenlőbecsű a hazatéréssel, mert azt vélték, hogy életük legnagyobb veszélyét kikerülték. De nem sok idő telt el, és odaküldve néhányat katonái közül, anélkül, hogy újabb valami történt volna, együttesen megöleti a legjobbakat és legelőkelőbbeket, kik a szigeteken már mint hazájukban éltek és szerencsétlen sorsukat a legnagyobb megelégedettséggel elviselték. Ez által igen szánalomra méltó és váratlan gyászt hozott nagy családokra Rómában.

Ha némelyeknek ajándékul is adott pénzt, nem mint kölcsönt hajtotta be, felszámítva a kamatot és a kamat kamatját, hanem mint lopást és a legnagyobb büntetésekkel illette azokat, kik ajándékát elfogadták. Mert a nyomorultaknak nem volt elég, hogy visszafizették, a mi nekik adatott, hanem azonfelül odavitték egész vagyonukat, melyet vagy szülőiktől vagy rokonaiktól vagy barátaiktól örököltek, vagy kereskedői pályát választva, önönmaguk által szereztek.

A kik pedig azt hitték, hogy nagy tiszteletben állnak nála, más módon, t. i. baráti tettetéssel kapcsolatos élvezetek útján károsultak, a mennyiben igen sokat költöttek a számtalan, rendetlen és hirtelen utazásokra, igen sokat a lakmározásokra. Mert egész

vagyont költöttek egyetlen egy ebéd előkészítésére, úgy hogy kölcsönre is fölvettek pénzt: oly nagy volt a fényűzése! Azért is némelyek már megátkozták a kegyet, melyet osztogatott, mivel azt gyanították, hogy ez nem haszon, hanem csalétek és egy elviselhetetlen veszteség leshelye.

Ilyen nagy volt tehát az ő jellemének egyenlőtlensége mindenkivel szemben, különösen pedig a zsidó nemzet iránt és minthogy ezt hevesen gyűlölte, Alexandrián kezdve, a többi városokban levő imaházakat a maga tulajdonának nyilvánította és elárasztotta azokat saját alakjának képeivel és szobraival. Mert nem törődve avval, hogy mások állítanak szobrokat, önmaga erőszakosan állíttatott ilyeneket magának. A szent városban levő templomot pedig, mely egyedül maradt volt érintetlenül, miután teljes sérthetetlenségre méltatta volt, átváltoztatta és átalakította saját szentélyévé, hogy neve legyen «A fenséges, uj Jupiternek, Caiusnak (temploma).»

Mit mondasz? Emberlétedre törekszel megszerezni a levegőt és az eget, nem érve be oly nagy szárazföldek, szigetek, nemzetek, tájékok sokaságával, a melyek fölött magadhoz ragadtad az uralmat? Az Istent pedig nem méltatod semmire nálunk itt a földön, sem országra, sem városra, hanem arra jár az eszed, hogy elvegyed tőle azt a kis kerületet, mely tiszteletére jövendőlésekkel és szent mondásokkal fölszenteltetett és beavattatott, hogy e nagy föld kerületében se nyoma se emléke ne maradjon a valóban létező igazi Isten iránt tanusított tiszteletnek és kegyeletnek? Szép reményekkel kecsegteted az emberi nemet! Nem tudod-e, hogy

számos bajnak a forrását nyitod újításaiddal és vakmerő tetteiddel, melyeket sem cselekedni sem gondolni nem szabad.

XLIV. FEJEZET.

Hogyan fogadja Caius az alexandriai zsidók küldöttségét?

Érdemes megemlékezni arról, a mit láttunk és hallottunk, mikor elhivattunk, hogy harczot vívjunk államunkért. Mert a mint beléptünk, azonnal tudtuk tekintetéből és mozdulatából, hogy nem bíró elé jutottunk, hanem vádló elé, sőt a vele ellenkezők ellensége elé. Mert a birónak kötelessége lett volna érdem szerint választott tanácsosaival leülni, mikor a legfontosabb ügy vizsgálatáról van szó, mely 400 évig pihent és most először hozatott fel sok ezer meg ezer alexandriai zsidó ellen; továbbá illő lett volna, hogy mindegyik oldalán álljanak az ellenfelek védőikkel együtt; hogy felváltva hallgassa meg a vádat és a védelmet a vízóra[16]) jelzése szerint; hogy visszavonulva tanácskozzék tanácsosaival a fölött, mit kell a legigazságosabb itélet alapján, nyilvánosan kijelenteni. A mi pedig valóban történt, az nem volt egyéb mint egy engesztelhetetlen kényúr tette, ki zsarnoki tekintetével fenyeget.

Mert eltekintve attól, hogy semmit sem tett abból, a mit az imént mondtam, magához hivatja két kertnek felügyelőjét, a Maecenas-ét és a Lámiá-ét (— ezek közel voltak egymáshoz és a városhoz, és itt tartózkodott 3 vagy 4 nap óta; ugyanis e helyen kell vala jelenlétünkben lejátszódnia egész nemzetünk drámájá-

nak —) és megparancsolja, hogy nyissák ki neki az összes mezei lakokat, mert alaposan meg akarja nézni mindegyiket. Mi pedig, a mint hozzája vezetve megláttuk, földre hajolva a legnagyobb alázattal és tisztelettel üdvözöltük, és Augustus császárnak szólítottuk. Ő pedig olyan kiméletettel és szivességgel viszonozta üdvözletünket, hogy nem csak ügyünkről, hanem életünkről is lemondtunk. Mert gúnyolódva és egyszersmind fogvicsorítva azt mondta: «Hát ti vagytok az istengyűlölők» kik nem tartotok engem Istennek, engem, kit a többiek mind annak vallottak, de a kit ti nem is neveztek annak? Azután kezét az ég felé emelve, néhány szót mondott, melyeket hallani sem szabad, annál kevésbbé szóról szóra elmondani.

Az ellenpárt követei azonnal elteltek nagy örömmel, mert Caius első nyilatkozata alapján azt hitték, hogy már szerencsésen befejezték követségüket. Azért is tapsoltak, tánczoltak és az összes istenek neveivel illették őt.

XLV. FEJEZET.

Folytatás.

Mikor Isidorus, a kegyetlen rágalmazó, látta, hogy Caius örül az emberfölötti megnevezéseken, azt mondta: «Még jobban fogod, ó uram, gyűlölni a jelenlevőket és törzsrokonaikat, ha megismered rosszindulatukat és tiszteletlenségüket irántad. Míg ugyanis az összes emberek hálaáldozatokat mutattak be felgyógyulásodért, csak ezek nem tudták magukat rávenni arra, hogy

áldozzanak. És ha azt mondom «ezek», értem alatta a többi zsidókat is.» Mikor erre egy szívvel — lélekkel felkiáltottunk: «Ó Urunk Caius, rágalmaznak bennünket! mert mi áldoztunk, még pedig hekatombákat áldoztunk, melyek vérét az oltár körül fecskendeztük, húsát pedig nem vittük haza vígságra és lakomára, mint ez némelyek szokása, hanem átadtuk a barmokat a szent lángnak égő áldozatul: tettük ezt pedig nem egyszer, hanem már háromszor: először, mikor trónraléptél, másodszor, mikor megmenekültél attól a súlyos betegségtől, melyet az egész földgömb veled együtt megsínlett; harmadszor a germániai győzelem reményében;»

«megengedem — úgymond, — hogy ez igaz; áldoztatok; de másnak és nem érettem! Mert mi hasznom van? hiszen nem is nekem áldoztatok!» Midőn az előbbieken kívül ezt is hallottuk, azonnal mély borzongás szállt meg bennünket, mely elömlött volt rajtunk egészen a megjelenéseig. És mialatt ezeket mondta, bement a mezei lakokba, megvizsgálta a férfiak és a nők szobáit, az összes helyiségeket a földszinten és az emeleten, egynémely berendezéseket mint hiányosakat hibáztatott, másokat személyesen tervezett, és azonfelül elrendelte, hogy díszesebbek legyenek. Azután mi kergetve követtük őt fölfelé és lefelé, kigúnyolva és szidalmazva ellenfeleink részéről, mint szini bohózatokban. Mert a dolog a bohózat egy neme volt. Ugyanis a biró felvette a vádló alakját, a vádlók pedig a hitvány biróét, nem nézve az igazság természetét, hanem csak ellenséges érzelmeiket. Mikor a biró, még pedig olyan hatalmas biró, vádolja azt, a ki itélet előtt

áll, hallgatni kell; mert hallgatagon is lehet valahogyan védekezni, különösen pedig, ha az ember nem tud felelni arra, a mit ő keresett és óhajtott, mert a szokásaink és törvényeink visszatartják a nyelvünket és bezárják és bevarrják a szájunkat.

Miután egyet-mást elrendelt volt az épületekre vonatkozólag, igen fontos és komoly kérdést intézett hozzánk: «Miért tartózkodtok a disznóhústól?» Erre a kérdésre megint oly nevetésre fakadtak ellenfeleink (részint mert örömük telt benne, részint mert hizelgés okáért azon voltak, hogy a mit mondott, elmésen és kellemmel mondottnak látszassék), hogy kisérő szolgái közül egynehányan nehezteltek rájuk, mert csekély tisztelettel viselkedtek a császár iránt, a kinek jelenlétében egy kicsit mosolyogni is veszélyt hoz azokra, kik nem legbenső barátai. Mikor mi azt feleltük, hogy «mindenkinek más a szokása és hogy egynehány dolog élvezete, valamint nekünk, úgy ellenségeinknek is meg van tiltva,» és mikor valaki azt mondta: «Mennyien nem esznek bárányhúst, pedig az leginkább hozzáférhető!» nevetve azt mondta: «Igen helyesen, mert nem kellemes.» Igy nevetség és gúny tárgyává tétetvén, nagy zavarban voltunk. Azután végre mellékesen mondta: «Szeretném tudni: micsoda jogi elvek szerint jártok el az államban?»

Mikor válaszolni és magyarázni kezdtük, némi fogalmat szerzett magának igazaink védelméről: és megértve, hogy ez nem igen megvetendő, — még mielőtt felhozhattuk volna az erősebb bizonyitékokat, — megakasztotta előbbi előterjesztéseinket, sietve egy nagy terembe rohant, és körüljárva elrekesztette az ablak-

nyílásokat köröskörül fehér kristályhoz hasonló átlátszó drágakövekkel, melyek egyrészt nem gátolják a világosságot, másrészt távol tartják a szelet és a nap forróságát. Azután lassan tovább haladva, mérsékeltebb hangon kérdezte: «Mit mondtok?» Midőn előbbi beszédünket tovább fűzve folytatni kezdtük, megint egy másik terembe futott, melybe eredeti festményeket helyeztetett volt el. Mialatt igazainkat így meggyalázták, elvágták és majdnem letörték és szétzúzták, elbágyadva és elerőtlenítve és folyton csak a halált várva, szíveink nem maradtak helyükön, hanem félelmünkben azok előre kimentek, hogy könyörögjenek a valódi Istenhez, hogy az álnevűnek a haragját megakadályozza. Isten pedig szánakozva rajtunk, annak haragját irgalommá változtatta és Caius miután megszelidülve mondta: «Ugy látszik, az emberek nem annyira rosszak, mint inkább szerencsétlenek és esztelenek, midőn nem hiszik, hogy isteni természetre tettem szert» odébb ment és minket is távozásra szólított.

XLVI. FEJEZET.

A követek nem érnek czélt és hazatérnek.

Kiszabadulva egy helyből, mely törvényszék helyett szinház és egyszersmind börtön volt — mert mint a szinházban, volt itt pisszegése a fütyülőknek, gúnyolódóknak és véghetetlen módon csúfolódóknak, és mint a fogságban voltak sziven ejtett sebek, kinzások, az egész lélek kificzamításai, részint a káromkodások által

az Istenség ellen, részint a fenyegetések által, melyekkel ez a hatalmas császár fenyegetett, haragot tartva nem más okból, (mert akkor könnyen változtathatta volna véleményét), hanem maga miatt és az istenités után való vágya miatt, melyről azt vélte, hogy csak a zsidók nem fogadják el és nem hagyhatják helyben — nagynehezen lélekzettünk fel. Nem, mert az élethez való ragaszkodásunkban remegtünk a haláltól — (hiszen ezt szivesen akár csak a halhatatlanságot fogadtuk volna, ha valószinű lett volna, hogy ősi szokásaink helyreállítását hozza magával), — hanem mert tudtuk, hogy minden haszon nélkül és dicstelenül megemésztjük magunkat. Mert a mi bántalmat elszenvednek a küldöttek, az küldőiknek szól.

E megfontolások folytán új erőre kaptunk egy ideig. Egyébként azonban meg voltunk rémülve, mert megijedtünk és bizonytalanok voltunk aziránt, hogy mit fog határozni, hogy fog nyilatkozni és mily alapon fog itélni? Vajon megértette ügyünket egészen az, a ki nehány részletet is alig hallott? Nem-e veszélyes dolog, hogy ötünknek, a követeknek, személyében koczkán forog a világ összes zsidóinak az érdeke? Mert ha kedvében járna ellenségeinknek, melyik város fog még nyugton maradni? Melyik nem fogja megtámadni azokat, kik ott laknak? Melyik imaházat nem fogják bántalmazni? Melyik politikai joga nem fog megsemmisíttetni azoknak, kik a zsidók ősi szokásai szerint szervezkedtek? Meg fognak semmisíttetni, el fognak töröltetni, a mélységbe fognak sülyedni, mind kiváltságos törvényeik, mind általános jogaik, melyeket a városok egyes jogaival szemben élveznek.

Szenvedéseinktől leverve és lenyomva, ilyen gondolatokba merültünk; mert azok, a kik eddigelé támogattak, belefáradtak. Ezek, ámbár benn voltak, mikor minket beszólítottak, nem maradtak ott, hanem félelmükben visszavonultak, mert jól ismerték Caius vágyát, hogy Istennek tartassék.

Igy tehát röviden elmondtam az okot, miért gyűlölte Caius az egész zsidó népet; hadd mondjam még el a «Palinódiát[17]) Caius-ra!»

JEGYZETEK.

1. Saturnus uralkodása alatt aranykorszak volt a földön. Tibullus, I, 3, 35.

   Quam bene Saturno vivebant rege, priusquam
   Tellus in longas est patefacta vias!

   Vergilius, Georg. 2, 538. Aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat.
2. Vergilius, Aen. IV, 174.

   Fama malum, quo non aliud velocius ullum.
3. Caligula Germanicusnak és Agrippinának volt a fia.
4. Lucius Aelius Seianus a legalsóbb rendből præfectus prætorió-vá küzdötte fel magát, és mikor Tiberius császár Capreæ (Capri) szigetére vonult vissza, magához ragadta a hatalmat. Rómát ekkor a rémuralom rettegése fogta el. Seianus felségsértő pör által mindazokat eltette láb alól, kiktől bitorolt hatalmát féltette. Midőn Seianus még a császár buktatására is készült és Tiberius ezt megtudta, az utóbbi a Seianus helyébe kinevezett Sertorius Macro által Seianust elfogatta és kivégeztette. Hasonló sorsban részesültek Seianus gyermekei, rokonai és hívei.
5. Agamedes és testvére Trophonios fosztogatták Apolló templomát Delphiben és a bœotiai király kincsesházát. Agamedes a felállított tőrbe került és, hogy a dolog napfényre ne kerüljön, Trophonios levágta Agamedes fejét. Trophoniost elnyelte a föld, és azon a helyen keletkezett Trophonios jósdája.

6. Midőn Adrastos, Argos királya, Thebae ellen vonult, Amphiaraos vonakodott vele menni, mert előre látta a háború szerencsétlen végét. Azonban felesége, Eriphyle, a ki Adrastos nővére volt; mégis rábirta. Mikor az argosi hősök megfutamodtak, a föld elnyelte őt és ő halhatatlannak nyilváníttatott. Oropos-ban és azután Argos-ban jósdája volt.
7. Amphilochos, Amphiaraos fia, Athénben és Spartában mint jós tiszteltetett.
8. Geryones, kinek marháit ellopta Hercules.
9. Homeros, Odysseia, IV. 363. Utánozta Vergilius, Georg. IV., 443.

Verum ubi nulla fugam reperit fallacia, victus
In sese redit, atque hominis tandem ore locutus:
Nam quis te, juvenum confidentissime, nostras
Jussit adire domos ? quidve hinc petis ? inquit. At ille :
Scis, Proteu, scis ipse ; neque est te fallere quicquam;
Sed tu desine velle. Deum præcepta secuti
Venimus hinc lapsis quæsitum oracula rebus.

10. Dioszkúrok = Jupiter ikerfiai: Castor és Pollux.
11. ἑρμηνεύω — igéből, melynek jelentése: tolmácsolni, magyarázni.
12. Ovidius, — Metam.; I, 521.

Inventum medicina meum est, opiferque per orbem
Dicor, et herbarum subiecta potentia nobis.
Ei mihi, quod nullis amor est sanabilis herbis,
Nec prosunt domino, quae prosunt omnibus, artes.

13. Philo azt hiszi, hogy ἀρήγειν — igéből származik Mars görög neve: Ἄρης.
14. Philo téved; ugyanis nem Augustus, hanem Pompeius pusztitotta a tengeri rablókat.
15. Homeros, Ilias, II, 204.
16. Athénben a vád- és védőbeszéd bizonyos időhöz volt kötve, melyet vizi-órával (= κλεψύδρα) mérték meg.

17. **Palinódia** = visszaéneklése = visszavonása egy előbbi állításnak. A görög szó jó és rossz értelemben használható, azaz visszavonhatjuk a rágalmat és a dicséretet. Leghíresebb Stesichoros, görög lantos költőnek (Kr. e. 640—555) palinódiája, ki egy költeményben a trójai háború minden szenvedéseért Helenát okolta. Midőn az istenített hősnő e rágalomért Stesichorost megfosztotta szemevilágától, palinódiájában a költő kijelentette, hogy az a Helena, a kiért a görögök annyi éven át harczoltak, csak árnyék volt; holott az igazi Helena kisem mozdult Görögországból. — Philo könyve, melyben visszavonta a dicséretet, melylyel Caiust uralkodása elején elhalmozták, elveszett.

KIVONAT

az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat alapszabályaiból.

A társulat czéljai:

2. §. Az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat czéljai:

a) a Szentirás magyar forditásának eszközlése, kiadása és terjesztése;

b) a Szentirásnak és későbbkori vallásos irodalomnak és általában az izraelita vallás és erkölcstannak ismertetésére és megvilágitására szolgáló müvek kiadása és terjesztése;

c) a Szentirásra és a zsidóság történetére s irodalmára vonatkozó előadások szervezésének elősegitése hazai egyetemeink bölcsészeti karán külföldi egyetemek módjára;

d) ugyancsak e körbe tartozó valamint egyáltalán az izraelita hitközségi életre vonatkozó nyilvános felolvasások rendezése úgy a fővárosban mint a vidéken;

e) a felekezeti élet ismertetésére és nemesitésére szolgáló népszerű müvek és a hitközségek feladatával s az általuk nyujtandó hitoktatással összefüggő jelesebb munkák kiadása és terjesztése;

f) a kijelölt tudományos és közhasznu irodalmi czélok tekintetében pályakérdések kitűzése és jutalmazása.

A társulat tagjai:

3. §. A társulat tagjai lehetnek:

a) izraelita hitközségek, *b)* egyéb testületek, *c)* magánosok. A tagok lehetnek: 1. *Alapitók*, kik egyszer s mindenkorra legalább 1000 koronát adnak, mely összeget hitközségek és egyéb testületek öt egymás után következő évi 200 koronás részletekben törleszthetik; 2. *pártfogók*, kik egyszer s mindenkorra legalább 400 koronát adnak; 3. *pártolók*, kik egyszer s mindenkorra legalább 200 koronát adnak; 4. *rendesek*, kik 6 éven keresztül legalább 8 korona fizetésére kötelezik magukat.

A tagok jogai:

21. §. A tagok feltéve, hogy évi járulékaikkal hátralékban nincsenek, a cselekvő és szenvedő választási jogaik élvezetén kivül tagilletményben részesülnek, még pedig az *alapitó* tagok a Társulat összes kiadványaiban, a többi tagok az igazgatóság által meghatározott mértékben. Az utóbbiak azon felül a többi kiadványokat kedvezményes áron nyerhetik.

Az alapitó tagok a 15. §. értelmében a választmánynak tagjai.

★

Uj tagok *dr. Bánóczi József*, társulati titkárnál (lakik: Damjanich-utcza 4), vagy *Székely Ferencz* belv. takarékpénztári igazgatónál, mint a Társulat pénztárosánál jelentkezhetnek. A *tagsági dijak* az utóbbihoz küldendők.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

